

ŞİDDET SUÇLARINA SÜRÜKLENEN ERGENLERDE DİNİ POTANSİYELLER

İbrahim ÇAPAK
Nimet FERAH**

ÖZET

Bu çalışma, şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin dini potansiyellerini anlamaya yönelik bir araştırmadır. Teoride ve pratikte, dinin, çocuklar/ergenler arasında, şiddet suçlarına sürüklenmeyi önleyici ve ıslah edici bir yapıya sahip olduğu, dinde ve din psikolojisinde böyle bir karakterin var olduğu tezi savunulmaktadır. Ergen suçluluğunu önlemede dinin ve din psikolojisinin işlevsel olabileceğinden hareketle, konu teorik çerçevede; hukuki, psikolojik, sosyolojik, dini ve din psikolojik boyutları ile ele alınmıştır. Uygulamada ise; şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerde dini yaşantı; inanç, bilgi, duygu ve tecrübe boyutları ile analiz edilmiştir. Araştırmada anket (survey) yöntemi ile veri toplanmıştır. Suça sürüklenen çocuk kapsamındaki 113 ergenle gerçekleştirilen araştırma sonucunda; ergenlerin, dini yaşantının inanç ve duygu boyutlarında yüksek, bilgi ve tecrübe boyutlarında ise düşük potansiyeller taşıdıkları, yaşadıkları şiddet ve suç sorunları ile ilgili olarak dini yardıma ve sağaltıma açık oldukları, bu tür bir yardımın faydasına inandıkları bulunmuştur. Dinin ve din psikolojisinin, çocuk suçluluğu konusunda gerek eğitsel gerekse tedbirselsel amaçla aktive edilmesinin çocuklar açısından yararlı olacağı, bu argümanın şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerde bir karşılığı olduğu, çocukların din konusundaki var olan potansiyellerinin ilgililerce değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Çocuk Suçluluğu, Ergenlik, Din Psikolojisi.

RELIGIOUS POTENTIALS IN ADOLESCENTS DRIFTED VIOLENT CRIMES

ABSTRACT

In this study is a research to understanding potentials of adolescents drifted/driven to violent crimes in terms of the science of psychology of religion. In theory and practice, thesis is argued that religion has a structure preventive and corrective drifted to violent crimes between children/adolescents, religion and psychology of religion is concluded that there is such a character. Reference that religion and psychology of religion may be functional in prevention of juvenile delinquency, the subject is discussed legal, psychological, sociological, religious and psychological of religion dimensions in theoretical framework. In practice, adolescents drifted violent crimes, whose religious experiences were analyzed by sizes of faith, intellect, emotion and experiment. In research, data were collected by methods of questionnaire (survey) and documentation. As a result of the research conducted on 113 adolescents who child under driven to crime; it is found that adolescents have high potentials in dimensions of faith and emotion although they have low potentials in dimensions of intellect and experiment, adolescents are open religious assistance and treatment about their problems, they believe that the benefit of such an aid. It is concluded that would be beneficial for children that the psychology of religion and religion are activated with the aim of both educational and precautionary in juvenile delinquency, this argument is an equivalent of in the children drifted/driven to crime, the children existing potentials on the religion should be evaluated relevant persons.

Keywords: Juvenile Delinquency, Crime, Adolescence, Psychology of Religion.

* Profesör Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi icapak@sakarya.edu.tr

** Yüksek Lisans, Sakarya Ün. İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Psikolojisi

GİRİŞ

Çocuk suçluluğu vakaları her geçen gün artmaktadır. TÜİK verilerine göre son dört yılda çocuk suçluluğundaki artış oranı %36'dır. Buna paralel olarak şiddet ve saldırganlık suçları, suça sürüklenen çocuk kapsamındaki ergenler arasında yaygınlaşmaktadır. Yaralama, tehdit, hakaret gibi şiddet içerikli suçlar çocukların karıştığı suçlar arasında önemli bir orana sahiptir. Yaralama suçları, hırsızlık suçundan sonra çocukların en çok işlediği ikinci suçtur. Hem konunun çözümüne katkı sağlamak, hem de sorunun kökenini anlamak için gençler üzerinde şiddet ve saldırganlık ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Araştırmalar neticesinde, bilim insanları tarafından çocukların ya da ergenlerin şiddet suçlarına sürüklenmesi ile ilgili çeşitli psikolojik, sosyolojik etkenler ve risk faktörleri ortaya konmaktadır. Eğitimsizlik, parçalanmış aile, sağlıksız kişilik, madde bağımlılığı, gelişimsel bozukluklar bu tür etkenler ve risk faktörleri arasında sayılmaktadır. Bu faktörleri iyileştirmek ve çocukları suçtan izole etmek için kanunlarda ve yargılama mekanizması içerisinde bir takım psiko-sosyal tedbirlere, önlem mekanizmalarına müracaat edilmesi ön görülmektedir. Bu nedenle çocuk mahkemelerinde; psikoloji, psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet bilimlerinin argümanları kullanılarak suça sürüklenen çocuklar değerlendirilmekte, hukuki durumları ve sağaltımları için kararlar alınmaktadır. Ahlaki ve dini değerlerin aktive edilmesi ile çocukların suça sürüklenmesinin, özellikle de şiddet içerikli olaylara müdahil olmalarının engelleneceği, dolayısıyla bu tür suçların ergenler arasında önleneyeceği vurgusu da bilimsel olarak sıklıkla dile getirilmektedir. Diğer taraftan, dini değerlerin insan psikolojisindeki yeri, kişilerin davranışlarını belirlemedeki önemi ve bireylerin dini gelişim düzeyi, din psikolojisinin verileri ile ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. İnanç öğelerinin, dindarlığın, bireylerin psikolojik sorunlarının çözümüne ve kişilerin ruh sağlığına katkı sağlayabileceği savunulmaktadır. Suça sürüklenen ergenlerin din psikolojik görünüşleri, potansiyelleri ve gelişimleri, dini konularda düşünceleri, onların davranışlarını yönlendirmede ve suça sürüklenmelerini önlemede etkilidir. Din, onların şiddet ile ilgili, suç ile ilgili sorunlarının çözümüne yardımcı olabilecek, onları ıslah (rehabilitate) edebilecek öğeler içermektedir. Ancak bu öğelerin teoriden uygulamaya geçirilebilmesi için suça sürüklenen ergenlerin dini gelişim düzeylerinin ve bu konudaki görüşlerinin bilinmesine ihtiyaç vardır.

Problem 1: Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerde dini yaşantının boyutları (inanç, bilgi, duygu, tecrübe) ne düzeydedir?

Problem 2: Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler dini danışmanlık ve manevi yardım konusunda ne düşünmektedir?

Yöntem ve Teknik: Araştırmada anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Sakarya ilinde bizzat hakaret, tehdit ve yaralama gibi şiddet suçlaması ile yargılanan ve suça sürüklenen çocuk kapsamında değerlendirilen 113 ergene anket uygulanmıştır.

1. Temel Kavramlar ve Açıklamalar

Suç; çok boyutlu, geniş kapsamlı ve göreceli bir kavramdır. Suç kabul edilen bir davranış, toplumdaki topluma, kültürden kültüre, geçmişten günümüze değişiklik gösterebilmektedir. Din adamları, filozoflar, eğitimciler, antropologlar, doktorlar, hukukçular suç kavramı ile ilgilenmiştir.¹ Hukuka konu olan suç, en basit tanımı ile; bir toplumdaki yasal kurumlar tarafından ceza ve güvenlik yaptırımına bağlanmış fiildir. Ceza ve yaptırımlar, hukuki mevzuatla belirlenmiştir.² Psikososyal bir öge olarak karşımıza çıkan suç ve suçluluk kavramları ise, bireysel ve toplumsal özellikler arz etmesi nedeni ile, psikolojinin ve sosyolojinin konusu olmaktadır. Bu konu ile ilgili, bireyi ya da çevresini esas alan pek çok teori ortaya atılmıştır.

Psikanalitik ekol, bireyde bulunan dürtüsel güçlerin etkisi ya da baskılanması sonucunda id-ego-süperego mekanizmasındaki kontrol bozukluğu sonucu sapma davranışlarının meydana geldiğini söylemektedir. Kriminal davranışı, zihni çatışmalar, bastırılmış arzular ve diğer güdüsel eğilimlerle açıklamaktadır. Hedonistik psikoloji üzerine kurulu klasik okulun görüşüne göre ise, insana haz verici bir seviyeye geldiğinde suç ortaya çıkmaktadır.³ Kliniksel kişilik yaklaşımlarında da suçluluk, çoğunlukla, psikolojik denge bozukluğunun neden olduğu anormal davranış örneklerine dayandırılmaktadır.⁴ Sosyolojik yaklaşımda ise, toplumsal dinamiklere atıfla tanımlamalar yapılmış ve teoriler geliştirilmiştir. Orta sınıf insanlara göre alt sınıf insanların, suç ve sapıcı davranışlarla daha çok iştigal ettiği varsayımına dayanan sosyal yapı teorilerinin yanı sıra daha çok sosyal koşullara odaklanan sosyal psikolojik teoriler ya da sosyal etkileşim teorileri de geliştirilmiştir.⁵ (Ayan, 2011: 19-35). Örneğin; sosyal yapı teorileri içinde değerlendirilen Durkheim'in görüşüne göre; ahlaki yükümlülükler ve sosyal normlar olmaz ise yaşam çekilmez hale gelir ve *anomi* oluşur. Anomi, yıkıcı davranışa, suça sebebiyet verir. Sosyal etkileşim teorisyenleri arasında yer alan Sutherland'e göre ise; suç, diğer insanlarla etkileşim sonucunda öğrenilir. Eysenck'e göre de; sosyalleşme sürecinde ödüllendirme ve onaylama sonucunda suç ortaya çıkmaktadır.⁶ Psikolojik ve sosyolojik yaklaşımların dışında, suç ve suçluluğu, bedensel tiyolojilerle, kalıtsal özellikler ile, biyolojik, fizyolojik, bio-antropolojik, fiziki etkenlerle açıklamaya çalışan görüşler de vardır.

Çocuk; fiziksel, psikolojik, ekonomik ve toplumsal açıdan bir başkasının bakımına ve korumasına muhtaç olan, bu nedenle -öncelikle anne-baba,

1 İbrahim Zeki Öget, *Mücrim ve Serseri(Antisosyal) Çocuklar*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1941, s. 4.

2 Turgut Akantürk ve Neval Okan. *Hukuka Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 42.

3 Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s. 249-258.

4 Abdülvahit İmamoğlu, *Psikolojik ve Ahlakî Açısından Çocuk Suçluluğu*, İstanbul: Işık Akademi, 2012, s. 31.

5 Sezer Ayan, *Suçlu Kim*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2011, s. 19-35.

6 Akt. İmamoğlu, *a.g.e.*, s. 34-36.

bunların yokluğunda ilgili kişi ya da kurum olmak üzere- bir diğerine bağımlı, henüz kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa erişmemiş kişidir. İlk çocukluk (2-7 yaş), son çocukluk (7-11 yaş), ergenlik (12-18 yaş) dönemlerinden oluşan çocukluk içerisinde, farklılaşan ihtiyaçları ve beklentileri ile her bir aşamada çocuğun bir başkasının bakımına ve korumasına muhtaç olduğu belirtilmektedir.⁷ Uluslararası sözleşmelere ve yasalara göre 18 yaşına kadar her insan çocuk kabul edilmektedir.⁸ Çocuk, "mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan ötürü, kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi"dir.⁹

Suçluluk (delinquency); Suçlu olma durumunu ya da herhangi bir toplumsal görevi yapmada ya da yasağa uymada bireyin başarısız kalması, toplumsal bir yükümlülüğe aykırı davranması durumunu ifade etmektedir.¹⁰

Çocuk suçluluğu (juvenile delinquency); "bir çocuktaki anti-sosyal eğilimlerin yasa müdahalesi gerektirecek bir duruma dönüşmesi"dir.¹¹

Çocuk suçluluğu, çok sayıda faktörün birbiri ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çocuk suçluluğunun belirlenmesinde etkili olan nedenler ve görünümeler suçluluk açısından çocuğun taşıdığı potansiyeller olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamdaki çocuklar, taşıdıkları risklere ve etkenlere göre suça sürüklenen çocuk kapsamında değerlendirilmektedir. Suça sürüklenen çocuk (SSÇ) kavramı, çocuk suçluluğu ile ilgili teknik ve literal bir kavramdır.

Suçta Sürüklenen Çocuk; "sosyal çevreleri, ana-baba tutumları, kişisel özellikleri nedeni ile suç işlemeye yatkın ve suç işleme tehlikesi bulunan çocuktur".¹² Sürüklenme (drift) kavramı; teorik olarak, çocukların ruhsal durumlarına, duygularına ve konumlarına göre suçun içine sürüklenebildiklerini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹³ Birçok uzman, çocukların suç konusunda yetkin olmadıklarını, çevresel ya da gelişimsel bir takım faktörlerin etkisinde kaldıklarını belirtmek için "suça sürüklenen çocuk" kavramını yeğlemektedir. Yasa koyucu, uzman görüşleri doğrultusunda 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu'nda "suça sürüklenen çocuk" tanımına yer vermiştir. Suça sürüklenen çocuk; kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuktur.¹⁴

7 Ayan, *a.g.e.*, s. 14.

8 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Madde 1, Türk Ceza Kanunu (2004), Madde 6 ve Çocuk Koruma Kanunu (2005), Madde 3.

9 Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları) (1985), Madde 2.2.

10 Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (2012).

11 Yavuzer, *a.g.e.*, s. 31-36.

12 İmamoglu, *a.g.e.*, s. 19.

13 Ayan, *a.g.e.*, s. 33.

14 Çocuk Koruma Kanunu, 2005: Madde 3.

Çocuk mahkemeleri; çocuk suçluluğunu denetim altına almakla sorumlu çocuk adalet sisteminin en önemli halkalarından biridir. Çocuk mahkemeleri genel olarak çocuğun korunması, onun toplumla bütünleşmesi, tedavi ve rehabilite edilmesi gibi hedeflere hizmet etmektedir. Gerek çocuk adalet sistemi, gerekse diğer sistemler, içinde oluştukları toplumsal-ekonomik ve kültürel yapının bir parçasıdır, ondan etkilenirler ve onu etkilerler. Bu nedenle, çocuk mahkemelerinin, çocuk adalet sisteminin diğer bölümleriyle (polis, savcılık, ıslah kurumları gibi) ve toplumdaki eğitim, sosyal refah, sağlık v.b. sistemlerle işbirliği içerisinde çalışması ön görülmektedir. Çocuk adalet sisteminde farklı amaçlara göre değişik modeller benimsenebilmektedir. Bu modeller; "suç kontrol modeli veya geleneksel yaklaşım", "rehabilitasyon modeli veya refah yaklaşımı", "adil yargılama modeli veya adalet yaklaşımı"dır.¹⁵ Ülkemizdeki çocuk yargılama sistemi düşünüldüğünde gerek kanunlarda gerek mekanizmanın işleyişinde rehabilitasyon modeline uygun bir yapılanma hakimdir.

Rehabilitasyon modelinde veya refah yaklaşımında amaç; suçlu çocukların üretken ve uyumlu bireyler olarak toplumla bütünleşmesidir. Toplum, suça sürüklenen çocukların sorunlarını çözmeye çalışmalıdır. Toplumsal ve bireysel etkilerin bir sonucu olan çocuk suçluluğu vakalarında, çocuk, sahip olduğu soruna göre ele alınmalıdır. Suç davranışı, çocuk adalet sistemi tarafından ilgilenilmesi gereken temeldeki psiko-sosyal problemlerin bir göstergesidir. Burada amaç, çocuğun suçlu ya da masum olduğu değil, içinde bulunduğu psiko-sosyal ve ekonomik koşulları anlamaktır. Bu nedenle çocuğun cezalandırılmasından ziyade, psiko-sosyal gereksinimlerine göre geniş bir hizmetler ağından yararlandırılması düşünülmelidir. Örneğin; daha sorunun başlangıcında, polis örgütü içerisinde çocuğa psiko-sosyal teşhis ve tedavi konusunda eğitilmiş uzmanlar müdahalede bulunmalıdır. Sağaltım, çocuğun yararları gözetilerek seçilmeli ve bunların toplumun yararları ile uyduğu varsayılmalıdır. Her bir çocuğun ayrı gereksinimleri ve sorunları olduğu göz önünde alındığında, sağaltım programlarının farklılaşacağı ön görülmektedir. Bu yaklaşımda ya da modelde, çocuğun suç oluşturan davranışlarının nedenini araştırarak onun psiko-sosyal gereksinimlerini ortaya koyan ve çözüm yolları gösteren Sosyal İnceleme Raporları, sistemin belkemiğini oluşturmaktadır.¹⁶ Sosyal İnceleme Raporu (social inquiry report): mahkemeler, çocuk hâkimleri veya Cumhuriyet savcılarınca, gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren çocuklar hakkında hazırlanan inceleme raporlarıdır. Sosyal inceleme raporu, çocuğun, "işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde

15 Sevda Uluğtekin, *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2004, s. 6-7.

16 Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 8.

bulundurulur".¹⁷ Ceza sorumluluğunun belirlenebilmesi ve tedbir mekanizmalarının faaliyete geçirilmesi açısından sosyal inceleme raporları önem arz etmektedir. Kanunda ön görülen psiko-sosyal nitelikteki tedbirler psikologlar, pedagoglar, sosyal hizmet uzmanları tarafından sosyal inceleme raporlarında belirlenmekte, ilgili mercie sunulmaktadır ve bu çerçevede suça sürüklenen çocuklara müdahale edilebilmektedir.

2- Ergen Suçluluğu

Ruhsal, zihinsel, fiziksel yönden tam bir olgunluğa erişmemiş toplumsal rol ve görevlerini henüz kavrayamamış ergenlik çağındaki çocukların suç işlemesi toplumları, suç ve suçluluk konusu üzerine ayrı bir dikkatle eğilmeye sevk etmiştir. Ergenlik çağına meydana gelen hızlı gelişmenin yarattığı dengesizliğin bilgi ve tecrübe eksikliğiyle de bir arada bulunması, gencin sosyal normlara uyum göstermesini zorlaştırmaktadır. Toplumdan olumlu bir yaklaşım görmezse, ergenlerin suça yöneldikleri görülmektedir.¹⁸ Çocuk suçluluğunu, yetişkinlikteki suçluluktan ayırt edici en önemli özellik, "problemlili evre" ya da "geçiş evresi" olarak ifade edilen ergenlik dönemine denk gelmesi ile açıklanmaktadır. Böyle kritik bir dönemde suça sürüklenen ergenin, bu dönemin özelliklerinden soyutlanarak, alelade "suçlu" gözüyle değerlendirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir.¹⁹ Ergen suçluluğunun nedenleri çok çeşitlidir ve birçok etkene bağlı, ortaya çıkan bir davranış bozukluğudur. Gencin yapısı, özellikleri ve yetenekleri ile ilgili faktörler; gencin yetiştiği, ailesi ile ilgili faktörler; toplumsal ortam ve yaşam koşulları ile ilgili faktörler suça sürüklenme nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörler birbirleri ile sıkı sıkıya ilişkilidir ve sonuca etki etmektedir. Bazen bir etken, bazen de bir başka etken ağırlık kazanmaktadır. Tüm olumsuz faktörlerin bir bileşkesi olarak suçluluk ortaya çıkmaktadır.²⁰ Bu nedenlerden dolayı suça sürüklenen ergenler bir takım risk faktörleri ile karşı karşıyadır.

Çocuklarca sergilenen bazı davranışlar, sonraki suç davranışı için en belirgin risk faktörleri arasında sayılmaktadır. Risk derecesi, erken yaştaki davranış sorunlarının çeşitliliği ile artmaktadır. İlişkisel olan bu faktörler, çevre ile etkileşim halindedir. Çocuk suçluluğunu tahminde en güçlü belirleyiciler içinde, saldırganlık, uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık yer almaktadır. Bunun dışında; okuldan kaçma, yalan söyleme ve okuldaki başarısızlık da önemli etmenler arasında sayılmaktadır. Çocuklarda erken yaşta görülen davranış sorunlarının ilişkiselliğinin yanında, sorunlu davranışın frekansı da suçluluk riskine etki etmektedir.²¹ Örneğin; madde kullanımı suçu düşü-

17 Çocuk Koruma Kanunu, 2005: Madde 35.

18 Veysel Kunt, *Suç ve Çocuk*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 10.

19 Yavuzer, *a.g.e.*, s. 32-33.

20 Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2007, s. 302.

21 Mustafa T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara: Başkent Matbaası, 2007, s. 104-15.

nüldüğünde, bazı uyuşturucu maddelerde bir kez kullanım bile bağımlılığa sebebiyet verebilmektedir ve ergenlerin bu konuda risk altında olduğu ifade edilmektedir.²² Suçluluk açısından ergenlerin sergilediği riskli davranışlar, psikoloji literatüründe problem davranışlar olarak kabul edilmektedir.

Ergenlerde riskli davranışlar, toplumsal normlar tarafından uygun görülmeyen ve çeşitli sosyal kontrol mekanizmalarının devreye girmesine neden olan problem davranışlardır. Riskli davranışlar değerlendirilirken bunun sadece bir kez yapılan bir etkinlik mi yoksa tehlikeli davranışların bir örüntüsü mü olduğu önemlidir. Ergenin problem davranışları değerlendirilirken, riskli davranışların iç içe geçmiş olabileceği ve herhangi bir alanda problem gösteren ergenin diğer alanlarda da problem gösterebileceği uzmanlar tarafından vurgulanmaktadır. Alkol bağımlısı bir gencin, anti sosyal davranışlar sergilemesi daha sıklıkla beklenebilmektedir. Ya da sigara kullanan gençler, madde bağımlısı olma noktasında potansiyel adaydır. 13-17 yaşındaki gençlerde yapılan bir araştırmaya göre, herhangi bir alanda problem davranışı olan gençlerin ciddi bir suç işleme oranı %37 ile %51 arasında değişmektedir. Hiçbir problem davranışı olmayan gençlerin ise; suç işleme oranının %1 ile %3 arasında değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Ergenlerin yaşadığı problemler ya da riskli davranışları açıklayabilmek için pek çok kuram ve yaklaşım geliştirilerek risk faktörleri ortaya konmuştur. Biyolojik temelli yaklaşımda, genetik ya da nörolojik risk faktörlerinden bahsedilebildiği gibi, ekolojik yaklaşımla da ebeveyn etkisi, arkadaş etkisi gibi faktörler mevzu bahis edilebilmektedir.²³

Zorlu ergenlik dönemi ile suç arasında dinamik bir ilişki vardır. Suçluluk davranışının yoğunlukla 14 yaş civarında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ülkemizde işlenen suçların yarısının ergen ve çocuklar tarafından gerçekleşmesi ve bu dönemde suç işleyen ergenlerin, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde de suça sürüklenmesi, ergen suçluluğunun önemini artırmaktadır. Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsünün, 1000 yetişkin suçluya uyguladığı ankette, 170 suçlunun 11-15 yaşlar arasında, 211 suçlunun ise 16-18 yaş grubunda ilk suçlarını işledikleri tespit edilmiştir.²⁴

Hukuk, sosyoloji, psikoloji, ahlak, teoloji ve kriminoloji gibi değişik alanlarla alakalı, geniş ve çok boyutlu suç kavramı, ilk olarak ahlakta yer almış ve suç olayı tarihin en eski devirlerinden beri her toplumda görülmüştür. Eski zamanlardan beri insanları meşgul eden ve halen problem olma özelliğini koruyan suç davranışı, gerek dünyada, gerekse ülkemizde gittikçe artan bir orana sahiptir. İnsan yaşayışının bütün belirtilerinde olduğu gibi, suç işlemenin, suçluluğun ve suçlardaki artışın da sebepleri çok çeşitlidir. İlk etapta, suç işleyen kişileri, bütün özellikleri ile tanımak gerekir. Onların bi-

22 Kültegin Ögel, *Madde Kullanımı İstismarı*, Oğuz Polat (Ed.) *Tüm Boyutları ile Çocuk İstismarı* içinde. Ankara: Seçkin, 2007, s. 309-319.

23 Diğdem M. Siyez, *Ergenlerde Problem Davranışlar*, Ankara: Pegem Akademi, 2009, s. 50-62.

24 Yavuzer, a.g.e., s. 113.

linmesi gereken özelliklerinden birisi de, dini inanç ve davranış yönleridir. Çünkü; dini inanç (iman), insanın sosyal davranışı üzerinde belirleyici bir role sahiptir.²⁵ Dinin tüm muhteviyatı ile insanların davranışları üzerinde etkili olması beklenmektedir. Ancak ergenlerin dini yaşantısı ve dini, hayatlarına uygulama becerileri düşünüldüğünde; ergenler, dini gelişiminin başlangıcında, çoğunlukla bir takım dini uyanış, şüphe ve krizlerle uğraşan bir kişi olarak değerlendirilmelidirler. Bu noktada ergenlerin dini gelişim ve dini yaşantı boyutları ele alınmadan önce din ve suçluluk ilişkisine kısaca değinilecektir.

3- Ergenlerde Dini Gelişim

İnsan, çevre ve kalıtım özelliklerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşan ve doğum öncesinden başlayarak ölüme kadar devam eden bir gelişim sürecini izlemektedir. Bu süreç içerisinde insan hayatının; biyolojik, sosyal ve psikolojik boyutlu gelişimleri yanında dini bir gelişimi de vardır. İnsan dindar bir birey olarak değil, kendisinde doğuştan mevcut olan dini temayül ve kabiliyetle dünyaya gelir. O, fitri yapısında bir din duygusuna sahiptir. Taklit, telkin, her türlü baskıdan ve öğrenmeden bağımsız, içgüdüsel, tabii ve duygusal olarak ortaya çıkan dini eğilim ve kabiliyetler, insanın çevresindeki uyarıcılarla etkileşimi sonucunda, yaşa bağlı gelişimsel bir yapı arz eder. İnsanlar dini açıdan benzer fitri yatkınlığa sahip olsalar da, çevre ve sosyal etkilere bağlı olarak dini gelişim süreçleri, farklılık ve çeşitlilik gösterir. Diğer gelişim süreçlerinde olduğu gibi dini gelişimde de; dini algılayış, dini tasavvur, yakınlaşma biçimi ve gelişim hızları gibi dini boyutlar kişiden kişiye farklılık gösterir. Ömür boyu devam eden dini gelişim süreci, bireysel bazda farklı hızda ve yoğunlukta yaşanır.²⁶ Ergenlikte gelişim özellikleri, çocukluğa kıyasla oldukça farklıdır, gerek nicelik gerekse nitelik bakımından çok yoğundur. Bu açıdan bu döneme "yeniden doğuş" diyen psikologlar olmuştur.²⁷ Çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemini ifade eden ergenlik, dinde buluşa erme olarak kabul edilmekte ve sorumluluğun başlangıç dönemi olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar, buluşa ermekle beraber dinin emir, yasak, görev ve kuralları dairesinde davranışlarının sorumluluğunu yüklenmiş olurlar. Gençlik dönemi içerisinde, din; fiziki, biyolojik, ruhsal ve sosyal yapıdaki değişmelerle birlikte diğer bir gelişim ve değişim sahasını oluşturur. Ergende değişik yönlerden cereyan eden bu gelişim ve gelişimler, birbiri ile iç içe geçmiştir ve etkileşim içerisindeyler.²⁸ Dini gelişim düzey-

25 Hüseyin Peker, *Suçlularda Dini Davranışlar*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1990, 4, s. 93-94.

26 A. Şule Yüksel, *Dini Gelişim*. M. D. Karacoşkun (Ed.). *Din Psikolojisi El Kitabı* içinde. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 111.

27 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 265-266.

28 İmamoglu, A. ve A. Yavuz. (2011). Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23. 1, s. 208.

lerini, değişim aşamalarını ele alan uzmanlar farklı kuramlarla bu olguyu açıklamaya çalışmışlardır.

Son yıllarda bu konu ile ilgili çok sayıda kuram geliştirilmiştir. Fowler'ın inanç gelişim kuramı, Goldman'ın dini düşünce gelişimi kuramı, Oser'in dini yargı gelişim kuramı yakın zamanda geliştirilen kuramlar arasında sayılmaktadır.²⁹ Bu kuramların, Piaget'in bilişsel gelişim evrelerinin, dini gelişime uygulanması sonucunda ortaya çıktığı uzmanlar tarafından açıklanmaktadır.³⁰ Burada ilk olarak ergenler açısından James Fowler'ın dini gelişim kuramına değinilecektir.

James Fowler, Piaget tarafından tanımlanan bilişsel gelişim ve Kohlberg tarafından tanımlanan ahlakî gelişime benzer şekilde, bireysel dinî inancın, ardışık bir evrede geliştiğini belirtmektedir. Fowler'ın inanç gelişimi kuramına göre; mitsel/lâfzî inanç evresi, her ne kadar ilkökul yıllarını temsil etse de, pek çok ergen ve yetişkin, zaman zaman bu evrenin özelliklerini sergileyebilmektedir. Bu evrede çocuklar, Piaget'in somut işlemler evresine uygun olarak dünyadaki işleyişi anlamlandırır. Hayal ile gerçek dünya arasında ayırım yapabilen çocuk, bu dönemde ahlakî ve dinî kuralları harfi harfine (literal) algıladığından dinî sembol ve inançlar, somut manalar olarak karakterize edilerek tamamen gerçek kabul edilmektedir. Fowler'ın sentetik/geleneksel inanç evresi, ilk ergenlik yıllarına karşılık gelir ve bu dönemde ergen; formel düşüncenin ortaya çıkması ile kişi dünyasını anlamlandırmada soyut fikir ve kavramlara güvenmeye başlar. Tanrı ile daha çok kişisel ilişkiye yönelik, şekli ameli düşünce ile ilgili soyut fikirlere bir güven söz konusudur. Ergen, kariyer ve kişisel ilişkilerin önemli hale gelmesi ile, kendisi için bir kişilik benimsemeye başlar. Akranlarının ve önemli gördüğü insanların görüşlerini içselleştirir ve bunları kişiselleştirerek uygun inanç ve değerler gözetir. Hiçbir eleştiriye tabi tutmadan sahiplendiği değerler, çoğu zaman bir ideoloji şekline bürünür. Son ergenlik ise, Fowler'ın bireysel/düşünmeye dayalı inanç evresine karşılık gelmektedir. Bu dönemde insan sahip olduğu inanç ve değerleri, eleştirel bir bakış açısı ile sorgular ve yeniden yapılandırır. Dönem içerisinde elde ettiği inanç ve değerler, açık ve kesin bir şekilde bilinçli olarak seçilmiş bağlıklar haline dönüşür. Kimliği ise, kendine özgü bir hal alarak bütün ilişki ve rollere sahip olan ve onları yönlendiren bir "ben" olur. İçinde bulunduğu toplumu da göz önünde bulundurarak, sorumluluklarının ve tercihlerinin bilincinde kararlar verebilir.³¹

Ronald Goldman, "dinî düşüncenin, dinî olmayan düşünceden şekil ve yöntem açısından, farkı olmadığı" iddiasıyla, Piaget'in bilişsel gelişim kura-

29 Yüksel, *a.g.e.*, s. 112.

30 R. W. Hood, Jr B. Spilka, B. Hunsberger ve R. Gorsuch, *Dini Gelişim Kuramları* M.D. Karacocukun (çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*. 4. 4. 2004, s. 209. http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1288277986_0404110430.pdf (12 Aralık 2012).

31 Yüksel, *a.g.e.*, s. 113-114.

mını, dinî düşünceye uygulamaya çalışmıştır. İngiltere'de yaptığı çalışmada, 5-15 yaş arası çocuklara dinî çağrışimli resimler (yataкта diz üstü oturup ibadet eden bir çocuk gibi), İncil'deki hikâyeler (yanan çalıhtaki Musa gibi) ile ilgili sorular sormuştur, daha sonra da verilen cevapları Piaget'in farklı gelişim evreleri ışığında inceleyerek analiz etmiştir.³² Goldman'ın, bilişsel gelişime paralel olarak ele aldığı ve beş aşamadan oluşan dinî düşünce gelişimi kuramında, ergenlik yaşları, somut düşünceden soyut düşünceye geçişi ifade eden ikinci geçiş aşamasına ve hemen ardından gelen soyut düşünce dönemine denk gelir. Goldman ortaya koyduğu kuramla, dinî düşüncenin gelişiminde bireysel farklılıklara dikkat çekmiştir. O, bilişsel gelişim hızı ve zekâ seviyesinin, çocuğun dinî gelişimini etkilediğini söylemektedir. Ona göre, dinî gelişim birçok etkenin bir araya gelmesi ile oluşan bir örüntüden beslendiğinden, çocuklar arasında bireysel farklılıklar ortaya çıkmaktadır.³³ Dinî gelişim teorilerinde temel nokta bilişsel gelişim düzeyinin belirleyici olduğudur. Ergenlik soyut düşünce yeteneğine geçişi ifade etmektedir. Buna paralel olarak ergenin dinî gelişiminde ortaya çıkan temel karakteristikler de vardır. Ergenlik döneminde dinî gelişimin şu üç özelliği ön plana çıkmaktadır; 1-Dinî şuurun uyanışı, 2- Dinî şüphe ve çatışmalar, 3- Dinî inanç ve tutumların belirginleşmesidir.

Dinî şuurun uyanışı; ergendeki fiziki ve ruhi değişime ve gelişmelere bağlı olarak dinî gelişimde bir canlanma söz konusudur. Ergendeki zihni gelişme, onun tabiatüstü dinî ve metafizik konuları düşünmesini sağlar. Böylelikle çocukluk döneminde, derinine nüfuz edilmeden, tam anlamıyla kavranılmamış dinî inancın yerini ergenlikte, şuurlu bir dinî inanç gelişimi almaya başlar. Bunların yanı sıra, dinî şuurun uyanması, ruhi yapıda yaşanan duygusal değişikliklerin ve karışıklıkların etkisiyle de ilgilidir. Ergen, yeni bir oluşumun içinde olduğunu fark eder ve şaşkınlık yaşar ve tam olarak ne yapacağını bilemez. Böyle bir durumda olan gençte, dinî inanç ve değerler önem kazanır. Sonuçta, gencin duygusal olarak yaşadığı iniş çıkışlar, çocukluk döneminde yaşanan, fakat dışı vurulmayan dinî duyguların açık şuur seviyesine çıkmasını sağlar ve ergen, dinî bir arayış ve özlemle dünyaya yönelir. Zihin gelişiminin yardımı ile ruhun derinliğinden hız alan bu dinî arzu ve arayış, şuurlu bir dinî uyanışı hazırlar. Bu nedenle, şuurlu bir şekilde anlaşılan ve kavranılan dinî hayat, 12-13 yaşlarından itibaren görülür. Bu yaşlardan sonra, yetişkinler gibi bir din anlayışı gelişmeye başlar. Dinî uyanış ve gelişimin başlaması ile; 12 yaşına kadar anne-babanın ve çevrenin telkin edip benimsettiği din anlayışından, yavaş yavaş kişisel olarak benimsenecek ve anlaşılacak dinî gelişim gücüne geçilir.³⁴ Ancak bu gücü elde edilmesi ile beraber ergenlerde yoğun bir şekilde dinî şüphe ve krizler, çatışmalar baş gösterebilmektedir.

32 Hood ve diğerleri, *a.g.m.* s. 209.

33 Yüksel, *a.g.e.*, s. 116-117.

34 Naci Kula, *Gençlik Döneminde Kimlik ve Din*, H. Hökelekli (Ed.) *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 37-38.

Dini şüphe ve çatışmalar; ergenlerin yaşadıkları dini krizlerle ilgili ilk istatistikî kayıtlara Starbuck'un eserlerinde rastlandığı belirtilmektedir. İslam ülkelerinde ise; bu konu ile ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olduğu, Mısır'da yapılan bir çalışma ile ülkemizde Hökelekli tarafından gerçekleştirilen çalışmalar dışında bir çalışmaya rastlanmadığı açıklanmaktadır. Ergenlerde, dini şüphe ve kararsızlıkların iki temel özelliği gözlenmektedir. Birincisi; bunların son derece duygusal nitelikte olması, diğeri ise; bunların genel anlamda özü itibari ile dini olmaktan ziyade, "doğrudan din ile ilgili olmayan başka sahalardaki uyumsuzluk ve çatışmaların ifadesi" olmalarıdır. Bunun yanı sıra, ergenlerde dini şüpheyeye, psikolojik kökenli olarak; bağımsızlık duygusunun uyanmasının, cinsi istek ve heyecanların artmasının ve hayatın anlamsızlığı ve mantıksızlığı duygusunun, sosyo-kültürel kökenli olarak da; hatalı veya yetersiz din eğitiminin, din-bilim ve değerler çatışmasının, dindarların ve din görevlerinin bazı tutum ve davranışlarının kaynaklık ettiği açıklanmaktadır. Dini şüphe krizi, din psikologları tarafından zihni ve dini gelişimin normal ve doğal bir belirtisi olarak kabul edilmektedir. Hatta, bazı din psikologları, dini şüphe tecrübesi geçirmeyen gençlerin ya zayıf akıllı ya da katı bir din terbiyesi almış kişiler olabileceğini belirtmektedir.³⁵ Dini şüphenin ortaya çıkması ile ergenler çatışma ve suçluluk duygusu yaşayabilmektedir. Bunda içinde bulunulan zorlu dönemin fizyolojik ve psikolojik baskısı da etkindir.

Ergenlerin büyük çoğunluğunda, değişik düzeylerde bir "çatışma" durumu doğuran çok şiddetli bir suçluluk duygusu vardır. Ergenlerde suçluluk duygusunun en önemli kaynağı, cinsi güdünün uyanışı ile birlikte ortaya çıkan ahlaki sorunlardır. Nihayetinde din ile cinsellik ergenin zihninde bir çatışmaya neden olmaktadır. Gençlerin önemli bir bölümü bu çatışmadan rahatsızlık duymaktadır. Amerika'da yapılan bazı araştırmalarda, gençlerin büyük çoğunluğunun, "büyük günah"ı bir çeşit seks suçu olarak algıladıkları ortaya konmuştur. Suçluluk duygusunun başlaması, aynı zamanda ahlak ölçülerinin bozulması ve vicdanın emirlerinin çiğnenmiş olmasının bir göstergesidir.³⁶ Ergenin bütün bu yaşadığı krizler ve çatışmalar, yoğun suçluluk duygusu bir anlamda dini inanç ve tutumların netleşmesi için bir ön aşamadır.

Dini inanç ve tutumların belirginleşmesi; ergenlik döneminin sonuna doğru dini bunalım ve kararsızlık durulmaya ve şiddetini azaltmaya başlar ve ergen bir çeşit dine dönüş yaşar.³⁷ Genç artık din konusunda kendi tutumunu belirleyebilecek zihinsel ve duygusal olgunluk düzeyine ulaştığı kabul edilir. Dönemin sonunda bazı gençler, çocukluk inançlarından farklı olarak, dini değerler dünyasını yeniden kurarlar ya da bağlı oldukları dini cema-

35 Hayati Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2009, s. 94-105.

36 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 273.

37 Kula, *a.g.e.*, s. 40.

ate bağılıklarını arttırabilirler ya da aileden aldıkları dini inanç ve değerleri bazen olduğu gibi bazen de az bir değişime uğratarak devam ettirirler. Gençlerin çok az da olsa bazılarının dini tamamen reddederek ilgisiz, dinsiz veya agnostik oldukları belirtilmektedir. Bununla birlikte gençlerin din karşıtı ya da dine tamamen ilgisiz olanların oranının, olmayanlara göre oldukça düşük olduğu ifade edilmektedir.³⁸

Dindarlığı araştıran bazı araştırmacılar (Johnson, Bachman, ve O'Malley); ergenlik döneminde dini yaşayışta (dindarlıkta) genel bir azalma olduğunu ortaya koyarken, diğer bazı araştırmacılar (Regnerus ve Burdette); ergenlik döneminde dine dönüş olasılığının en yüksek düzeyde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı bilim adamları ise (King, Elder ve Whitback) ergenlerde zamanla dindarlığın daha önemli hale geldiğini belirtmişlerdir. Ergen dindarlığında cinsiyet farklılıklarını ele alan çalışmalarda ise tutarlı bir şekilde kızların dine önem verme, dua etme, dini etkinlikte bulunma düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.³⁹ Ergen dindarlığının din psikolojik açıdan değerlendirilebilmesi için; dini yaşantının boyutları ile bilinmesine ve anlaşılmasına ihtiyaç vardır.

4- Ergenlerde Dini Yaşantının Boyutları

Dindarlık ve dini inanç ile ilgili görüş belirten araştırmacılar bu kavramların çok boyutlu olduğu konusunda hem fikirdir. Bu mesele, toplum içerisinde yaşayan insanların dindarlığının nasıl tespit edileceğini veya dinin insan hayatının hangi yönlerinde ve ne derecede etkide bulunduğunu anlayabilmekten kaynaklanmaktadır. Batıda önceleri kiliseye gitme sıklığı gibi tek boyutlu göstergeler kullanılmış, fakat bunun yetersizliğine yönelik yoğun eleştirilerden sonra çeşitli dindarlık boyutlarının tespitine ilişkin girişimler ortaya çıkmıştır. Bu girişimlerin ve denemelerin Glock ve Stark'ın çalışmalarıyla sistemli bütünlüğe kavuştuğu belirtilmektedir.⁴⁰ Bu sistematikte; bireylerin dini yaşantıları sonucu farklı farklı dindarlık türleri ortaya çıksa da bütün dindarlık türleri için bazı unsurlar geçerli kabul edilmektedir. Buna göre; hemen hemen bütün dinlerin yaşanması esnasında ortaya çıkan ortak boyutlar şunlardır: İnanç, ibadet, duygu, bilgi ve etki.⁴¹

Dini duygu boyutunda; dindar insanın, herhangi bir zamanda nihai gerçeklikle doğrudan temas ettiği veya dini bir duyguyu tecrübe ettiği göz önünde bulundurulmaktadır. Her din, bireysel dindarlığın işareti olarak sübjektif dini tecrübeye belli bir değer atfetmektedir. İnanç boyutunda, dindar her insanın belli inanç ilkelerini kabul edeceğine yönelik beklentiler ifade edilmektedir. Bu inanç ilkelerinin içeriğinin kapsamı, sadece farklı dinlerde değil,

38 Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Ankara: Andaç Yayınları, 2003, s. 174.

39 Fatma Gül Cırhinlioğlu, *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın, 2010, s. 23-24.

40 Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, s. 27.

41 Ali Köse, ve Ali Ayten, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 110.

aynı dini geleneğin içinde de farklı olabilmektedir. Böylece; her din, inanç ilkelere belli bir sistem oluşturmakta ve mensuplarından bu ilkelere inanmalarını beklemektedir. İbadet boyutu ile de bir dinin mensuplarının yerine getirdikleri bütün spesifik dini pratikler kast edilmektedir. Her türlü ayin, dua, özel sakramental davranışlara katılma, perhiz vb. ibadetler bu boyut içerisinde yer almaktadır. Bilgi boyutunda, bütün dinlerde mensuplarının (dindar insanların), inancının temel öğretilerini ve kutsal metinleri bilmesi ve onlara güvenmesi beklenmektedir. Bir inancı bilmek, onu kabul etmek için gerekli şart olduğu için bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır. Etkilenme boyutu ise, anılan dört boyuttan farklılık arz etmektedir. Birey olarak insanın dini inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin bütün sektörleri bu boyutla ifade edilmektedir. İnsanların ne yapmaları gerektiğini ve dinlerin etkilemesi sonucu hangi zihniyete sahip olmaları gerektiğini belirleyen dini kuralların tümünü içermektedir.⁴²

Gençlerin dini yaşantı ve davranışlarını bilimsel yöntemlerle anlamaya yönelik ilgi ve merak, geçtiğimiz yüzyılın başlarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. O tarihlerde ABD'li bilim adamları, anket formları hazırlayarak, gençlerin kendi ifadelerinden hareketle, onların yaşadıkları bazı dini tecrübelerin sistemli bir şekilde tasvirini yapmaya çalışmışlardır. Bu araştırmacılar, gençlerde yüksek bir dini potansiyelle birlikte dini kararsızlık, şüphe ve arayış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dini değişim ve dönüşümlerin çarpıcı görünümünü bulmuştur. Ergenlik ya da gençlik dönemi, dini uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik tutumlarının gelişmesi, yeni dini arayış ve tercihler, geçici ya da uzun süreli dine ilgisizlik ya da dini bir grup veya cemaat içerisinde kendini bütünüyle dine verme... gibi davranış eğilimlerinin varlığını hissettirdiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³

Çoğu zaman çevredeki insanları hayrete düşürecek kadar sorgulayan ve bir arayış içerisinde bulunan genç, dinsel inanç, ibadet ve uygulamaları da aynı şekilde değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler, onun ilerideki yaşayacağı dinsel hayatın temellerini oluşturmaktadır.⁴⁴ Uzmanlar, ergenlerin, Allah'ın adaleti, Allah'ın varlığı, kaza ve kader konularında güçlük çektiklerini belirtmektedir. Ayrıca, günah-sevap, ahiret, cennet-cehennem, kadın-erkek eşitsizliği, ilim-din çatışması gibi konularda da ergenlerin yoğun bir şekilde şüphe yaşadıkları açıklanmaktadır.^{45 46} Ergenin dini hayatındaki şüphelerin

42 Charles Y. Glock, *Dindarlığın Boyutları Üzerine*, Y. Aktay ve M. E. Köktaş (drl.) *Din Sosyolojisi* içinde. İstanbul: Vadi Yayınları, 1998, s. 254-255.

43 Hayati Hökelekli *Gençlik ve Din*, H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 13.

44 Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*, Adana: Karahan Kitabevi, 2011, s. 99.

45 Hayati Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2009, s. 95.

46 Abdulkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*. H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 269.

ergenin psikolojik yapısından ve sosyo-kültürel çevresinden kaynaklandığını belirten Bahadır, psikolojik bazda, bunda ergenin zihin gelişiminin, düşünce yapısının, aile içi uyumsuzlukların, yaşadığı yoğun duyguların, cinsel güdülerin, dini konulardaki bilgisizliğinin ya da yanlış bilgilendirmelerinin, sosyo-kültürel bazda ise; ailenin, aldığı eğitimin ve din ile bağdaşmayan bilgi yapısının, model aldığı ve benzemeye çalıştığı şahısların ve kitle iletişim araçlarının etkili olduğunu belirtmektedir.⁴⁷

5- Şiddet Suçlarına Sürüklenmenin Önlenmesinde ve Sağaltımında Din Psikolojisi

Psikolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkan din psikolojisi, son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. (APA da dâhil olmak üzere yayımlanan eser sayısındaki artış bu gelişimin göstergesi olarak kabul edilmektedir). Din psikolojinin genel psikoloji ile pek çok ortak noktası vardır. Bilimsel olarak her ikisinin de bağlı bulunduğu prensipler ve koşullar aynıdır, farklı olan sadece ilgi alanlarına giren konulardır. Psikoloji başlı başına üç temel alanı kapsamaktadır. Birincisi; araştırma metotları (deney, test, gözlemler vs.) alanıdır. İkincisi; teorik yaklaşımlar (bilişsel, sosyal, psikanalitik teoriler vs.) alanıdır. Üçüncü ise; psikolojik bilgi ve anlayışların pratik uygulama (sağaltım, pastoral psikoloji vs.) alanıdır.⁴⁸ Psikolojinin klinik, danışma ve sağlık gibi daha çok uygulamalı alanları, din ile psikolojik, fiziksel ve kişiler arası fonksiyonlar arasındaki ilişkiyi incelemektedir; diğer bazı alanlar ise, dini ve manevi etkilerin büyük bir öneme sahip olabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁹

Batı bilim dünyasında dinin, ergen suçluluğunu önlemede unutulmuş bir faktör olarak ele alınması ve değerlendirilmesi son onlu yıllarda yapılan çalışmalarda gündeme taşınmıştır.⁵⁰ Toplumsal normlardan sapan davranışları ifade eden suç, psikoloji dolayısıyla din psikolojisi açısından ele alındığında, psiko-sosyal uyum süreçlerinin sekteye uğradığı, bireysel, çevresel ve ahlaki faktörlerin etkileşimi ile ortaya çıkan bir sorundur. Suç ve suçluluk kavramları, aynı zamanda din psikolojisinin yakından ilgilendiği bir ruh sağlığı meselesidir.

Hem dini hayat ile ruh sağlığı arasındaki etkileşim hem de bunun toplumsal kurallara ve ahlaki değerlere uyum süreci gözetildiğinde, dindar insan, daha itaatkâr ve toplum düzenine daha fazla uyum gösterme eğilimindedir.⁵¹

47 Bahadır, *a.g.e.*, s. 264-268.

48 Nil G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, A. Bahadır (çev.). İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s. 13.

49 R. A. Emmons, ve R. F. Paloutzian, *Din Psikolojisi Dün Bugün ve Yarın*, A. Ayten (Ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* içinde. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 15, 24.

50 Jeremiah Projesi kapsamında yapılan çalışmalar "Religion: The Forgotten Factor In Cutting Youth Crime and Saving At-Risk Urban Youth" (1998) adıyla yayınlanmıştır.

51 Asım Yapıcı, *Din ve Ruh Sağlığı Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Kitabevi, 2007, s.1, 49-50.

Ayrıca, dinin insanlara vermiş olduğu manevi haz ve güç, onları bütün hayatları boyunca sosyal ilişkileri, ruhsal dengeleri ve kişilik gelişimi bakımından sağlıklı kılmaktadır.⁵² Yapılan çalışmalar sonucunda, ergenlerin yaşantısında dinin önemli bir rol oynadığı, onları pozitif bir şekilde etkilediği belirtilmekle beraber din, ergenlerin psikolojik olarak iyi olma hali ile, pozitif benlik tasarımı ile de ilişkilendirilmiştir. Dindar gençlerin daha az riskli davranışlar gösterdiği ifade edilmektedir.⁵³ Bunun yanı sıra Hıristiyan batı dünyasında özellikle dua, İncil okuma ve günah çıkarma gibi dini uygulamalar, akıl sağlığı bakımından bireylere yönelik tedavi şekilleri olarak kabul edilmektedir ve bu çalışmalar manevi rehberlik kavramı ile tanımlanmaktadır. Manevi rehberlik alanında, son onlu yıllarda, belirgin bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu bağlamda, psikiyatrik ve psikolojik bilgi ve yöntemler, genel olarak uygulanmaya konmuştur. Bu gelişme ile birlikte, önemli oranda ruhsal problemlere transfer edilen dini sorulara karşı salt akılcı bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır.⁵⁴ Bu noktada suça sürüklenen ergenlere sunulacak manevi rehberliğin ya da dini danışmanlığın tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle rehberlik ve psikolojik danışmanlık kavramlarının açıklanmasına ihtiyaç vardır.

Rehberlik, "bireye kendini anlaması, çevredeki olanakları tanınması ve doğru kararlar vererek özünü gerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel yardım sürecidir".⁵⁵ Ya da "bireyin, kendini gerçekleştirmesi için; kendini anlaması, problemlerini çözebilmesi, kendine en uygun seçimleri yaparak gerçekçi kararlar alabilmesi, kendi kapasitelerini en uygun bir şekilde geliştirebilmesi, çevresine dengeli ve sağlıklı bir uyum yapabilmesi amacıyla uzman kişilerce bireye yapılan psikolojik yardımlardır".⁵⁶ Psikolojik danışma ise, "bireyin karar verme ve problem çözme ihtiyaçlarını karşılayarak gelişim ve uyumunu sürdürmesine yardımcı olmak amacıyla bireyle yüz yüze kurulan psikolojik yardım ilişkisidir" ve rehberlik hizmetlerinin merkezinde yer almaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışma kavramları birbirinin yerine kullanılabilir. Rehberlikte ya da psikolojik danışmada temel ve nihai amaç; bireyin kendini gerçekleştirmesidir.⁵⁷ İnsanın kendini gerçekleştirmesi demek, içinde var olan insan olma potansiyelini ortaya çıkarması anlamına gelmektedir. Potansiyelleri gerçekleştirmekten kaçınmanın bedeli suçluluktur. Bu suç, suçluluk duygusu yaşamaktan farklı bir olgudur. Varoluşçular bu durumu "ontolojik suç" olarak adlandırmaktadırlar. Ontolojik suç; içinde yaşadığımız kültürün değer yargılarına uygun davranmadığımızda ya da

52 Hikmet Yıldırım Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990, s. 77.

53 B. Schneider, H. Rice ve L. Hoogstra, *Importance of Religion in Adolescents' Lives*, Catholic Education, A Journal of Inquiry and Practice, 7. 3, 2004, 366-389.
<http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/catholic/article/view/498> (15 Aralık 2012)

54 Holm, a.g.e., s. 141-142.

55 Yıldız Kuzgun, *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Ankara: ÖSYM Yayınları, 2002, s. 5.

56 Muharrem Keçoğlu, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1999, s. 13.

57 Binnur Yeşilyaprak, *Eğitinde Rehberlik Hizmetleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 7-10.

toplumun bizden beklediklerini yerine getirmediğimizde yaşanan suçluluktan farklı olarak varoluşumuzun gerçeklerinden haberdar olmamaktan doğan bir olgudur. Din ise, insana varoluş gerçeğini sunmaktadır. Dini yaşamın temelini, insanın kendi gücünün bilincine varması oluşturmaktadır. Kendini gerçekleştirme penceresinden insan-din ilişkisine bakıldığı zaman, evrensel değerler söz konusudur ve bu değerler yol göstericidir.⁵⁸ Kendini gerçekleştiren insanların özellikleri ve iyi hasletleri, dinlerin ortaya koyduğu hedef ile paralellik arz etmektedir. Din, ideal hedefleri ile kendini gerçekleştirme sürecine işaret ettiği gibi bu süreç esnasında da kişiye destek sağlayabilmektedir.⁵⁹ Dinin profesyonel bir yardım olarak, bir danışmanlık hizmeti olarak sunulması, rehberlik ve danışmanlık da olduğu gibi bireyin kendini gerçekleştirmesine yardım etmektedir.

Bireyin kendini gerçekleştirmesini hedef edinen rehberlik, danışmanlık ve psikoterapiyi içine alan şemsiye bir kavramdır. Dinsel danışmanlık,⁶⁰ danışmanlığın bir alt dalı olarak kabul edilebilmektedir.⁶¹ Ruh Sağlığı alanında, dinsel danışmanlık ya da dinsel psikoterati olarak bilinen disiplin, teoloji ve davranış bilimlerinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Dinsel danışmanlık, fiziksel, zihinsel ve manevi boyutlar arasındaki bağlantıyı sürdüren bir tedavi modeli sunmaktadır ve böylelikle bireylerin bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Dinsel danışmanlık, yaşam içerisinde karşılaşılan kaygıyı giderebilmekte ya da güçlü sınırlar koyarak kontrol mekanizmalarını besleyebilmektedir ve kişilikteki çatışmanın seviyesini azaltabilmektedir.⁶² Ergenin sürüklendiği suç davranışlarını kontrol etmede, çatışmalarını önlemede bu tür danışmanlıkların önemi açıktır. Suça özellikle de şiddet suçlarına sürüklenen ergenler, dinsel anlamda danışmanlığa ve rehberliğe muhtaçtır.

Büyüyen ve gelişen insanın, bakıma, beslenmeye, gözetime, bilgiye, danışmaya ve rehberliğe ihtiyacı vardır. Doğuştan getirilen kapasitenin ve yeteneklerin uygun bir şekilde ve tam olarak ortaya çıkarılıp biçimlendirilebilmesi, kişilikte tutarlı ve bütünlümlü bir yapının ve çevre ile olan ilişkilerde dengeli ve uyumlu bir ahengin gerçekleştirilebilmesi ise düzenli bir eğitim ile mümkündür. İnsan eğitiminin en hassas ve en temel yönü ahlaki karakterde odaklanması gerektiğidir. Sağlam bir karakter yapısını oluşturacak değerlerin eğitimi ve öğretimi, dini bakış açısı için birinci derece öneme

58 Öznur Özdoğan, *İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım Pastoral Psikoloji*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37, 1, 1997, s. 359, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10061.pdf> (10 Ocak 2013)

59 Ali Ayten, *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 49-50.

60 "Dini danışmanlık" ifadesine Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı (2001: B-Madde 1) arasında imzalanan protokolde de vurgu yapılmıştır.

61 Öznur Özdoğan, *İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım Pastoral Psikoloji*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47, 2, 2006, s. 129, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/59/563.pdf> (10 Ocak 2013)

62 Üzeyir Ok, *İnanç Bakım ve Danışmanlığı Bir Model Geliştirme Denemesi*. A. Seyyar (Ed.). *Manevi Sosyal Hizmetler* içinde. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008, s. 113.

sahiptir.⁶³ Avcı'nın şiddet ve saldırganlık olgusu ile ahlaki değerler ve karakter eğitimi arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasını amaçladığı ve İstanbul Küçükçekmece'de farklı liselerden 1410 öğrenciyeye anket uyguladığı çalışmada; gençler arasında şiddet ve saldırganlığın önlenmesinde dini değerlerin ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin önemi vurgulanmış ve saldırganlık düzeyleri ile ahlaki tutum düzeyleri arasında negatif bir korelasyonun bulunduğu tespit edilmiştir.⁶⁴

Koç'un 1381 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği, şiddet ve saldırganlık ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmanın sonucunda, öğrencilerin %93'ünün "aldıkları ahlaki ve kültürel terbiyeden dolayı" ve %57'lik bir kısmının da, "şiddetin din tarafından yasaklanmış olmasından dolayı" okulda şiddet eyleminde bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte dindarlık seviyesinin artması ile okulda şiddet davranışında bulunmanın, silah ya da kesici alet taşıma ve kendine zarar verme oranlarının ve saldırganlık düzeylerinin azaldığı bulunmuştur. Çocukların ve gençlerin ahlaki ve dini değerleri öğrenmelerinin ve içselleştirmelerinin, şiddet ve saldırganlık eylemlerini sergilememelerinde önemli bir role sahip olduğu da yine aynı çalışmada ön görülmüştür.⁶⁵

Karademir, İzmir E Tipi Kapalı, İzmir Yarı Açık ve Muş E Tipi Kapalı ceza evlerinde bulunan hükümlüler ile yaptığı ve suçluların tekrar topluma kazandırılması konusunda din faktörünü araştırdığı çalışmada, cezaevlerinde özel bir formasyonla verilen din eğitiminin suçluların rehabilitasyonuna ve sosyalleşmelerine katkı sağlayacağı ve dinin suçlular için önemli bir güdülenme kaynağı olabileceği sonucuna ulaşmıştır.⁶⁶

Şiddet ve saldırganlığı önleme/azaltma çalışmalarında "neler yapılabilir" sorusunu soran Macid Yılmaz şunları dile getirmektedir:

- Ergenlere yönelik dini ve ahlaki değerlerin öğretimine önem verilmelidir. Dini değerler, ergenlerin eğitiminde teoriden çok pratik bir karakter taşımalıdır. Günlük hayatımızı zenginleştiren değerler, hoşgörü, hayâ, merhamet, iyilik yapma, sorumluluk, doğruluk, sabır gibi erdemler insanlar arasındaki ilişkileri düzenler, yaşanan problemleri en aza indirir. Bu erdemlerin içselleştirilmesine yönelik duyu eğitimi, ergenler arasında uyumlu yaşama modelleri oluşturacaktır. Gençlere rol modeller konusunda yeni açılımlar kazandırılmalıdır.⁶⁷

Din, yüksek bir takım duygular, inanç sistemi ve ruhları kemale erdiren bir etken olması itibarıyla eğitici bir özelliğe sahiptir. Dini açıdan insan ruhu hür irade ve fazilet sorumluluğu ile yoğrulmuştur. İnsanın özgürlüğü

63 Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 241-245.

64 Ahmet Avcı, *Eğitimde Şiddet Olgusu; Lise Öğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 496.

65 Bozkurt Koç, *Okullarda Şiddet*, 2. Baskı, İstanbul: Eflatun Matbaası, 2011, s. 412-414.

66 Kemal Karademir, *Suçluların Topluma Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

67 Macid Yılmaz, *Ergenlikte Şiddet Bir Çözüm Yolu Olarak Din Eğitimi*, Din ve Hayat Dergisi, 15, 2012, s. 83.

ona, sosyal olduğu kadar uhrevi bir mesuliyet yüklemektedir. İnsan, maddi âlemde bulamayacağı fazileti, hürriyeti ve adaleti manevi âlemde bulabilmek düşüncesi ile ruhunu din duygusu ile donatmaktadır. Bu yüksek duygular da bireyin davranışlarını, eğilimlerini faydalı biçimde etkilemesi nedeniyle eğitimsel bir işlev görmektedir.⁶⁸ Zira insan ruhunda kendini ilk belli eden şey duygudur ve bütün yaşam boyunca temel bir etken olarak devam eder. Duygu, psikolojide dört temel faktörden birisi sayılmaktadır ve insan ruhunun derinliklerine kadar yayılabilmektedir. Duygu, "tecrübe edilen şeylerin ve onların en verimli beslenme yerlerinin ana kaynağıdır." Öfke, kin, nefret, kıskançlık, haset, üzüntü, acı, sempati, antipati, aşk, sevgi, acıma, hasret, coşkunluk, hayret, düş kırıklığı, saygı, heyecan, memnuniyet, utanma, şükür, minnet, yüceltme, alçak gönüllülük vb. kavramlar insanın duygusal hallerini ifade etmektedir. Duygular, kişinin ruhsal yapısında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle duygular her ruhsal olaya ve her yaşayışın bütününe yön verecek niteliktedir.⁶⁹ Dini duygu fonksiyonel olarak otonomiye sahiptir ve geniş ölçüde bağımsızdır. Her ne kadar başlangıçta fonksiyonel olarak diğer hislerle aynı düzen içerisinde ise de bağımsız karakteri nedeni ile diğer arzuların kölesi değildir. Aksine zamanla diğer arzular, kendi yönlerini onunla bulabilmektedir. Yeterli bir anlam ve değer çerçevesinde her şeyi açıklayabilmeyi, hayatı yaşanılır kılacak motivasyonel bir gücü temin edebilmeyi ve yaşamsal çerçevesini genişletilerek enerjik hale getirmeyi, dini hisse yükleyen bir birey için, dini duygu, yaşamla ilişki kurmada en iyi araçtır. Dinin, hayatı dönüştürücü (transform) gücü, olgunlaşmış dini duygunun baskın özelliği olan fonksiyonel otonominin bir sonucudur. Dini duygu, kişilikte önemli ve aktif bir rol aldığı zaman, onun etkisi belirgin bir şekilde kapsayıcı olmaktadır. Tabiat güzellikleri, insanların davranışları, değer işaretleri ve günlük hayattaki değersizlikler gibi birçok olay, dini duyguyu gündeme getirmekte ve kişinin bu olaylara küçük ya da büyük ölçüde verdiği cevaplar dini duygu tarafından yönlendirilmekte veya belirlenmektedir. Algulamalar, açıklamalar, düşünceler ve davranışlar tümüyle bu his tarafından yönlendirilmektedir. Alkolizm gibi zarar verici ve inatçı davranış formlarını ancak otonom ve güçlü bir din duygusu değiştirebilir.⁷⁰ Bu nedenle suça sürüklenen ergenlerde din duygusunun keşfedilmesi ve ortaya çıkarılması gerekir.

Bunun yanı sıra suça sürüklenme açısından değerlendirildiğinde; dindar gençlerin, psikolojik ve sosyal olaylar karşısında "uyum" düzeylerini arttıracak pek çok olanağa sahip olduğu belirtilmektedir. Dini inanış ve anlayışlar çerçevesinde bir yönelime sahip olanlar, kendi sınırlı hayat alanlarının bilinci dâhilinde Allah'la işbirliği içerisinde bir tutum geliştirerek, hayatın güçlükleri ile baş edebilmektedirler.⁷¹ Psikolojik anlamda başa çıkma ya da başedebil-

68 Celkan, a.g.e., s. 78.

69 Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012, s. 22.

70 Gordon W. Allport, *Birey ve Din*, B. Sambur (çev.). Ankara: Elis Yayınları, 2004, s. 83.

71 Hôkeleklî, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, s. 83.:

me kavramı, bireyin stres durumlarını yönetmek için harcadığı çabayı ve bu stres durumlarında adaptasyon sürecini ifade etmektedir.⁷² Din, eğitim, yaş, kültür ve genetik, kişinin başa çıkma davranışına etki etmektedir.⁷³ Dini başa çıkma (religious coping), dinin veya maneviyatın kullanılarak yaşam zorlanmalarına (strese) karşı başedebilmeyi ifade etmektedir. Pargament ve arkadaşları tarafından geliştirilen dini başa çıkma kuramında, başatmanın amacı, olumsuz bir durumu olumlu bir duruma dönüştürmek veya mevcut durumu koruma yoluyla olumlu sonuçlar elde edilebilmek olarak belirtilmektedir. Din, olumsuz olayların olumlu olarak değerlendirilmesini sağlayabilmektedir. Dini baş etmede, dua ve dini ritüeller benlik değerini güçlendirmekte kullanılabilir. Bir başka noktadan ise, dini baş etme, kişiye huzur sağlamakta, kişisel gelişimi teşvik etmekte, Tanrı ile yakınlık hissini arttırmakta, diğer bireylerle yakın ilişki kurmayı kolaylaştırmakta, yaşama anlam ve amaç sunmaktadır.⁷⁴ Anlamli ilişkilerin oluşturduğu bir dünyada yaşadığımızı söyleyen Adler, hiç kimsenin anlamsız yaşayamayacağını, gerçeği ona verdiğimiz anlamla karşılayabileceğimizi ve her insanın gerçeği bulmada ödevleri olduğunu söylemektedir. Yaşamda nihai amaç Tanrı gibi olmaktadır ve sosyal bir varlık olan insan için din en büyük motivasyon aracıdır.^{75 76 77} Din, insan hayatına anlam katmaktadır ve güven sunmaktadır, birçok insan, din ve inanç ile hayatına anlam yükleyebilmektedir.⁷⁸ Hayatı anlamlı kılan din, sorunlarla başa çıkmada kişilere destek olmaktadır.

Din, sorunlarla başa çıkmada önemli bir faktördür, nitekim davranışları ve tutumları düzenlemede dini yaşantılar mahkumlar için başat bir rol oynamaktadır.⁷⁹ Öfkeyle başa çıkma, kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilme, "hayır" diyebilme, sorun çözme, stresle başa çıkma ve iletişim becerileri ile donanmış kişilerde şiddet ve suça karışmanın azalması beklenmektedir. TBMM şiddet araştırma komisyonu tarafından yapılan çalışmada; fiziksel şiddet uygulayan çocukların, şiddete başvurularının altında yatan sebebin (%17) "sorun çözmek için başka yol bilmemeleri" olduğu bulunmuştur. Yine aynı çalışmada "ahlaki değerlerin önemsenmemesini, ailelerin çocuklarını sevmemesini ve dini değerlerin ihmal edilmesini" gençlerin en sık olarak toplumda şiddete yol açan sebepler arasında gördüğü bulunmuştur.⁸⁰

72 R. S. Lazarus, *Coping Theory and Research: Past, Present, and Future*, Psychosomatic Medicine. 55. 3, 1993, s. 234, <http://www.psychosomaticmedicine.org/content/55/3/234.full.pdf+html> (26 Ocak 2013).

73 B. Klang, A. Cronqvist ve H. Björvell, *The Use and Efficacy of Coping Strategies and Coping Styles in a Swedish Sample*. Quality of Life Research, 6. 1, 1997, s. 87, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1023%2FA%3A1026425730325> (05 Ocak 2013)

74 Çirhinlioğlu, a.g.e., s. 111-112.

75 Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*. K. Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 7-8, 64.

76 Alfred Adler, *Yaşama Sanatı*. K. Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 26.

77 Köse ve Aytan, a.g.e., s. 35.

78 Yapıcı, a.g.e., s. 97.

79 Kayıklık, a.g.e., s. 131.

80 TBMM. *Türkiye'de Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilere ve Ceza ve İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklarda Şiddet ve Bunu Etkileyen Etkenlerin Saptanması Araştırma Raporu*, Ankara. 2007, s. 218.

"Dini inanç ve davranışlar suçluluk düzeyini düşürür mü?" sorusuna bilim adamları tarafından cevaplar aranmış ve bu konuda incelemeler yapılmıştır. Baier ve Wright (2001) tarafından yapılan meta-analitik çalışmada, dindarlık düzeyi ile suç işleme arasındaki ilişki gözetilerek 60 deneysel araştırma incelenmiştir, Yapıcı tarafından şu sonuçlara ulaşıldığı belirtilmiştir; dini inanç ve pratiklerle suçluluk arasındaki ilişkiler, ortalama .00 ile -.47 arasında değişmektedir (ort: -.12) ve bu korelasyon dindarlık ve suç işleme arasında zayıf da olsa negatif bir ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir. Yani kuvvetli olmamakla birlikte dindarlık bireyleri suç işlemekten alıkoyan bir fonksiyona sahiptir. Bununla birlikte, Johnson, Tompkins ve Webb (2002) tarafından belirlenen oran daha yüksektir, onların incelediği 46 çalışmanın % 78'inde dindarlığın farklı boyutları ile suç işleme oranı arasında olumsuz bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, dinin suç işlemeye karşı büyük ölçüde koruyucu bir faktör olduğunu göz önüne sermektedir.⁸¹

Aşağıda ise araştırmamıza konu olan bulgular çerçevesinde; şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerde dini yaşantının boyutları ile beraber ortaya çıkan dini potansiyelleri gerek tablolar halinde gerekse istatistiki bilgi olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

6- Araştırma Bulguları ve Yorum

Din, insanlar için bir takım hareket kuralları koyar, bu kuralları da bazı süpra-sosyal müeyyidelerle karşılar. Din, insan hareketlerini düzenleyen, ahenk içeren bir sistemdir. Dinler sadece tabiatüstü ilahi varlık ile insan arasındaki ilişkileri değil, insanlar arasındaki ilişkileri de düzenlerler. Dine inanan kişiler, toplumsal hayatlarında dinin gerekliliklerini, kurallarını, normlarını ciddiyle göz önünde bulundururlar ve hareketlerini buna göre idare ederler. Ayrıca toplumsal açıdan din, etkin bir sosyal kontrol aracıdır. Gerçek iman, insanı suçtan ve her türlü ahlaksızlıktan alıkoyduğu öteden beri savunulmuştur. Sosyalleştirilmiş ve ahlaki amaçlara yönelmiş bir dini iman ve bağlılık, kişinin iyi tavır ve hareketini sağlayabilmekte, suça direnme hususunda kuvvet sağlamaktadır. Fakat din ve ibadet, niteliğini kaybedip dış bir takım şekilleri ve törenleri yerine getirmeye dönüşürse, uygun tavır ve hareket sağlayabilmek sureti ile suçu önlemek bir tarafa, belki de suç için mazeret oluşturan bir araç haline dönüşerek suçu teşvik bile edebilmektedir.⁸² Esasında; yerleşmiş bir dinin kuvvetli bir sosyal kontrol aracı olduğu söz götürmez bir gerçektir. Din, bazı hareketlere kutsallık vermekte ve bu tür hareketlerin yapılmasının arzuya değer bulunduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Örneğin, bazı dinler evlenmeye kutsal bir kurum sıfatını vererek onun anlamını geliştirmek ve derinleştirmek istemektedirler. Keza, suç olan bazı davranışlara günah fikrini de bağlayarak arzu olunmayan hareketlerden in-

81 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 59.

82 Sulhi Dönmezer, *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Basım, 1994, s. 223-224.

sanların kaçınmaları eğilimini desteklemektedirler. Böylelikle, din, sosyal kontrol araçlarının en önemlilerinden birisi haline gelmektedir.⁸³ Bazı sosyal kontrol teorilerine göre, toplumsal kurumlar aracılığı ile kişi ve toplum arasındaki iletişimi ifade eden sosyal bağlar/bağlanma suçluluğu etkilemektedir, geleneksel değer sisteminin kabulü, geleneksel ve meşru etkinliklere katılma suçluluğu azaltmaktadır.⁸⁴ Araştırmada din psikolojik özellikler bakımından şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin evvela dini yaşantının inanç boyutunda İslam dininin inanç esaslarına katılımları araştırılmıştır. Allah'a, peygamberlere, meleklerle, ahirete, cennet ve cehenneme ilişkin inançları incelenmiş ve şu sonuçlar bulunmuştur.

Tablo-1 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Allah'ın Varlığına İnanıyorum" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Allah'ın Varlığına İnanıyorum	N	%
Hiç	9	8
Kısmen	3	2,7
Tamamen	101	89,4
Toplam	113	100

Tablo 1 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "Allah'ın varlığına inanıyorum" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 89,4'ü tamamen, % 2,7'si kısmen Allah'ın varlığına inandıklarını, % 8'i ise hiç seçeneğini işaretleyerek Allah'ın varlığına inanmadıklarını belirtmiştir. Diğer inanç boyutlarında ise tamamen seçeneği baz alındığında, ergenler, meleklerin varlığına (% 85,8), peygamberlere (% 86,7), ahirete (% 81,4) ve cennet, cehennem varlığına (% 83,2) iman ettiklerini belirtmişlerdir.

Dini inanç, ahlak için psikolojik bir etkidir; Allah'ın varlığına iman, ahlaki hayatta iyinin yapılması için teşvik edici bir unsurdur. İnanç boyutunun ahlak açısından hayata dahil edilmesi, tutumların değişmesinde etkilidir ve önemlidir. İnanan insan (dindar insan), herhangi bir olayı, Allah'ın varlığı açısından yorumlayarak, kendi hayatında "kötü" ye "günah", "iyi"ye de "sevap" anlayışını ekler. Dini inanç, ahlaki yaşayış için bir güdülenme sebebidir.⁸⁵ Tamamen ve kısmen seçenekleri bir arada değerlendirildiğinde şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin % 92,1 oranında Allah'ın varlığına inandıkları, Allah'a iman konusunda ergenlerin yüksek bir potansiyele sahip olduğu bulunmuştur. Ancak burada Allah'ın varlığına iman etmenin niteliğinin de araştırılmaya ihtiyacı vardır.

83 Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, İstanbul: Beta Basım, 1994, s. 241.

84 Ayan, *a.g.e.*, s. 32.

85 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 103.

İman, insanın algı dünyasının ötesinde bir gerçekliğe sahip olan şeylerle ilgili olarak bir inanç besleme durumudur. Hazır olmayan bir objeye yöneliktir, "gayb" ile alakalı bir durumdur. Bir eylem olarak iman, insanın müşahade alanı dışında, duyuların ötesinde bir alana bağlanmadır, duyu organlarımızın algılayamadığı şeyi kesin olarak beklemek, duyulara boyun eğmemek, fakat bu esnada ümit etmek güvene dayalı bir ilişkiye girmektir. İmana konu olan objenin varlığı insan için bir iç huzuru, güven ve tatmin sağlamaktadır.⁸⁶ Dini inanç, kabul veya tasdik ile başlamaktadır. Din tarafından bildirilen esaslar kabul edilir ve bunların doğru olduğuna inanılır. Daha sonra bunu itaat ve uyum izler, iman gereği yerine getirilir. Ancak, diğer inançlarda olduğu gibi, dini inançta da kuvvetlilik ve zayıflık söz konusu olabilmektedir.⁸⁷ Bu nedenle şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin dini inancının nicelik bilgisinin yanı sıra niteliği de önemlidir. İmanın kuvvetli ya da zayıf olması, taklidi ya da tahkiki olması dini davranışların yanı sıra ahlaki ve sosyal davranışın da belirleyicisidir. Bu nedenle bireyin, inancının gereklerini hayatına yansıtma derecesi önem kazanmaktadır. Buradan hareketle yüksek bir iman potansiyeline sahip şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin inancın gereklerini hayatlarına yansıtma derecelerinin, dini yaşantılarının bilgi ve tecrübe boyutlarının bilinmesi gerekir.

Tablo-2 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Şehadet Kelimesini Biliyorum" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Şehadet kelimesini biliyorum	N	%
Hiç	22	20
Kısmen	24	21
Tamamen	67	59
Toplam	113	100

Tablo 2 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "şehadet kelimesini biliyorum" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 59'u tamamen, % 21'i kısmen şehadet kelimesini bildiklerini. % 20'si ise hiç bilmediklerini belirtmiştir.

86 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 157.

87 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011, s. 74.

Tablo-3 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Şehadet Kelimesinin Anlamını Biliyorum" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Şehadet kelimesinin anlamını biliyorum	N	%
Hiç	56	49,6
Kısmen	19	16,8
Tamamen	38	33,6
Toplam	113	100

Tablo 3 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "şehadet kelimesinin anlamını biliyorum" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 33,6'sı tamamen, % 16,8'i kısmen şehadet kelimesinin anlamını bildiklerini, % 49,6'sı ise hiç bilmediklerini belirtmiştir.

İnanç ve bilgi boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır. İnanan insanın inandığı değerleri bilmesi ve yerine getirmesi beklenmektedir. Ayrıca bilişsel psikolojide bilgi, davranışın birinci basamağında yer alır. Ergenler dini bilgi bakımından inanç boyutuna göre daha düşük potansiyeller taşımaktadır.

Dini yaşantının duygu boyutunda şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin İslam dini açısından duygusal durumları araştırılmıştır. Şu bulgulara ulaşılmıştır;

Tablo-4 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Allah Korkusunu Kalbimde Hissederim" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Allah korkusunu kalbimde hissederim	N	%
Fikrim yok	12	10,6
Hiçbir Zaman	16	14,2
Bazen	57	50,4
Her Zaman	28	24,8
Toplam	113	100

Tablo 4 Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "Allah korkusunu kalbimde hissedirim" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 24,8'i her zaman, % 50,4'ü bazen Allah korkusunu kalbinde hissettiğini, % 14,2'i ise böyle bir hissini olmadığını belirtmiştir. Ergenlerden % 10,6'lık bir oranda bu konuda fikri olmadığını açıklamıştır.

Din duygusundaki korkunun özelliği, kişiyi korktuğu ilahi varlığa yaklaş-tırması ve teslimiyetle götürmesidir. Allah korkusunun dünyevi (diğer) korku-lardan ayıran en önemli özellik budur. Çünkü korkuda uzaklaşmak, kaçmak nefret etmek gibi temayüller vardır. Din duygusundaki korkuda ise Allah'a sığınmak, teslim olmak ve bağlanmak vardır. Bu tür bir korkunun sebeple-rini şöyle sıralamak mümkündür; Allah'ın sevgisini kaybetme korkusu, hem bu dünyada hem de ahirette mükafat elde edememe korkusu, hem dünyevi hem de uhrevi cezalandırılma korkusu, ödül veya cezadan ziyade Allah'ın rızasını kazanamama korkusu.⁸⁸ Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin tec-rübe ettiği Allah korkusunun onların dinsel gelişimlerine olumlu katkı sağ-layacak şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle henüz dini uyanma ya da çatışma evresinde olan bir ergenin içinde hissettiği Allah korkusunun doğru şekillendirmesi için ona yardım edilmesi gerekir. Polisin veya toplum-sal bilincin korkusunu umursamayan bir ergenin vicdanında hissettiği Al-lah korkusunun sevgi ve rıza ile doğru bir şekilde şekillenmesi, onun gerçek imanı elde etmesine vesile olabileceği gibi, sosyal ilişkilerinde de şiddet ve saldırganlıktan uzak bir yaşantıya sahip, daha hoşgörülü, daha mütevazı bir kişi olmasına katkı sağlayabilir.

Tablo-5 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Dua Etmek Bana Hu-zur ve Mutluluk Verir" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Da-ğılımları

Dua etmek bana huzur ve mutluluk verir	N	%
Fikrim yok	11	9,7
Hiçbir Zaman	17	15
Bazen	58	51,3
Her Zaman	27	23,9
Toplam	113	100

Tablo 5 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "Dua etmek bana huzur ve mutluluk verir" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 23,9'u her zaman, % 51,3'ü bazen dua etmenin kendilerine huzur ve mutluluk verdiğini, % 15'i ise böyle bir hissinin olmadığını belirtmiştir. Ergenlerden % 9,7'lik bir oranda bu konuda fikri olmadığını açıklamıştır.

İnancın özü olarak nitelendirilen duanın ruh sağlığı ile ilişkisini ortaya koyan çok sayıda araştırma mevcuttur. Dua etme, korku, endişe ve gerilimi hafifleten ümit ve inanç duygularını ortaya çıkartmakla birlikte güven ve huzur getirmektedir. Dua kişinin yaşamına anlam ve amaç katmaktadır.⁸⁹ Bu nedenlerden dolayı şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin dua esnasında yaşadıklarını ifade ettikleri huzur ve mutluluk duygusu gerek ruh sağlıkları bakımından gerekse dini gelişimleri açısından manidardır ve onların islahı için değerlendirilmesi gerekir.

Dini yaşantının tecrübe boyutunda ergenlerin dini davranışları, İslam dine göre ibadetleri yerine getirme durumları araştırılmıştır. Bazı sonuçlar şöyledir;

Tablo-6 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Allah'a Dua Ederim" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Allah'a dua ederim	N	%
Hiçbir Zaman	21	18,6
Bazen	77	68,1
Her Zaman	15	13,3
Toplam	113	100

Tablo 6 Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "Allah'a dua ederim" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 13,3'ü her zaman, % 68,1'i bazen Allah'a dua ettiklerini, % 18,6'sı ise hiçbir zaman dua etmediklerini belirtmiştir.

Din gibi dua da evrensel bir olaydır. Her dinde, her toplumda ve kültürde, her medeniyette duya rastlamak mümkündür. Dine ilgisizlerin arasında bile ara sıra dua edenlerin olduğu bir gerçektir. Gerek ilkel toplumlarda gerekse modern toplumlarda dua yaygın bir davranıştır. Dua fitri bir ihtiyaçtır ve vazgeçilmezdir. Yapılan araştırmalarda gençlerin % 90-95'inin çeşitli sebeplerle devamlı ya da ara sıra duaya başvurduğu, yarından fazlasının da bundan fay-

89 Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 178.

da gördüğü belirlenmiştir.⁹⁰ Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin de yakın bir oranla (% 86,7) duaya başvurdukları bulunmuştur.

Tablo-7 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Namazlarımı Kılarım" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Namazlarımı kılarım	N	%
Hiçbir Zaman	51	45,1
Bazen	54	47,8
Her Zaman	8	7,1
Toplam	113	100

Tablo 7 Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "namazlarımı kılarım" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 7,1'i her zaman, % 47,8'i bazen namazlarımı kıldıklarını, % 45,1'i ise hiçbir zaman namaz kılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo-8 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Ramazan Ayında Oruç Tutarım" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Ramazan ayında oruç tutarım	N	%
Hiçbir Zaman	29	25,7
Bazen	61	54
Her Zaman	23	20,4
Toplam	113	100

Tablo 8 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "ramazan ayında oruç tutarım" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 20,4'ü her zaman, % 54'ü bazen ramazan orucunu tuttuklarını, % 25,7'si ise hiçbir zaman ramazan orucu tutmadıklarını belirtmiştir.

Oruç ile ilgili yapılan araştırmaların sonucuna göre, namaza kıyasla oruç ibadetinin daha fazla insan tarafından yerine getirildiği belirtilmektedir.⁹¹ Şiddet suçuna sürüklenen ergenler için de benzer bir durum söz konusudur. Ergenler namaza kıyasla oruç ibadeti ile daha fazla iştigal etmektedir.

90 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 218-219.

91 V. Üysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1996, s. 98.

Tablo-9 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin “Yolda Bir Taş Görsem Başkalarına Zarar Vermemesi İçin Taşı Kenarı İterim” Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Yolda bir taş görsem başkalarına zarar vermemesi için taşı kenarı iterim	N	%
Fikrim yok	14	12,4
Hiçbir Zaman	26	23
Bazen	15	13,3
Her Zaman	58	51,3
Toplam	113	100

Tablo 9 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin “yolda bir taş görsem başkalarına zarar vermemesi için taşı kenarı iterim” önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 51,3’ü her zaman, % 13,3’ü bazen başkalarına zarar vermemesi için taşı kenarı ittiğini, % 23’ü ise hiçbir zaman böyle bir davranışta bulunmadığını belirtmiştir. Ergenlerden % 14’lük bir kısım ise bu konuda fikir sahibi olmadığını belirtmiştir.

İbadetler, bireyi, kendini kritik etmeye, değerlendirmeye iter, ayrıca olumsuz davranışlardan uzaklaştırmada da rol oynar, insandaki şefkat ve merhamet duygularını artırır, onu fedakarlığa ve başkalarını düşünmeye sevk eder. Sosyalleşmesine katkıda bulunur. Ayrıca insanın maddeye olan bağlılığı azaltmakta, insandaki daha fedakar, daha iyilik sever, iyilik yapmaya hazır kötülüklerden uzak özellikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin; bilinçli yerine getirilen bir namaz ibadeti, bireyin olgunlaşmasına, başkalarına zarar verici davranışlardan alkonmasına vesile olmaktadır.⁹² Nitekim Kur’an’da “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alkor. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor” buyrulmaktadır.⁹³ (Ankebut, 45).

Aslında iyi niyetle ve Allah’ın rızasını gözeterek yapılan tüm davranışlar ibadet hükmündedir. Gelip geçeni rahatsız edecek bir taşın ya da dikenin kaldırılması, birisine güzel söz söylemek dahi İslam dinine göre ibadet sayılmaktadır.⁹⁴ Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler, namaz, oruç gibi süreklilik arz eden ibadetlerde ve diğer dini deneyimlerde düşük bir potansiyele sahip olsa da, dua etme, dini değerlere saygı gösterme ve kendiliğinden başkalarını düşünme gibi davranışlarda yüksek bir potansiyele sahiptir.

92 Peker, *Din Psikolojisi*, s. 120-121.

93 Ankebut, 29/45.

94 Peker, *Din Psikolojisi*, s. 117.

Dindarlık, kişinin gerek çevresi gerekse kendisi ile uzlaşması, sosyal uyumu, istikrarlı olması ve sosyal bütünleşmesi ile yakından ilişkilidir.⁹⁵ Muhteviyatı ile, talep ettiği tutum ve davranışlarla din, olumlu bir sosyalleşme yaşayan insanların, hem kendileri ile hem de çevreleri ile barışık olması amacını barındırmaktadır. Yapılan pek çok deneysel çalışmada, toplumsal huzurun sağlanması, ferdin içinde yaşadığı toplumla sağlıklı bir diyalog geliştirmesi vb. hususlarda dinin ve dindarlığın çok önemli fonksiyonlar üstlendiği ortaya konmuştur. Dindarlıkla anormal davranışlar arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalarda; dindarlık düzeyinin, tartışma ve münakaşaları doğrudan, kavgaları ise dolaylı olarak azalttığı tespit edilmiştir. Hatta bu bulgudan hareket eden yazarlar tarafından suçluların ıslahında dinin önemli bir rol oynayabileceği belirtilmektedir. Çünkü dindarlar toplumun normal kabul ettiği davranışları fazlasıyla yaparken, antisosyal davranışlardan uzak durma eğilimindedirler ki; bu husus, dinin, bireysel ve sosyal uyumun gerçekleşmesine sağladığı manevi güçle ve toplumsal destekle izah edilebilir. Nitekim örnek vermek gerekirse, Yapıcı'nın aktarımına göre Ball, Armistead ve Austin (2003) tarafından şehirde yaşayan 12-19 yaş arası Afro-Amerikan ergen kızla (n:492) gerçekleştirilen bir araştırmada, dinin olumsuz sosyalleşme ve uyumsuzluk riskine karşı koruyucu bir faktör olabileceği ifade edilmiştir.⁹⁶

Koruyucu bir faktör olarak dinin, tedbirsiz bir faaliyet olarak din psikolojisinin etkin kılınması açısından şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin, durumları ile ilgili dinsel düşünceleri, etkileşimleri önem arz etmektedir. Ergenlerin dini rehberlik ya da manevi yardım konusunda düşünceleri, bu tür bir müdahaleye inançları konu gereği önemlidir. Bu düşüncelerin varlığı ve ergenlerin yaklaşımı araştırılmıştır. Şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Tablo-10 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Kişiliğimin Dini ve Manevi Yönünü Geliştirmek İsterim" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Kişiliğimin dini ve manevi yönünü geliştirmek isterim	N	%
Fikrim yok	12	10,6
Hiç	10	8,8
Kısmen	9	8
Tamamen	82	72,6
Toplam	113	100

95 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 118.

96 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 58-59.

Tablo 10 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "kişiliğimin dini ve manevi yönünü geliştirmek isterim" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 72,6'sı tamamen, % 8'i kısmen önermeyi kabul ederken, % 8,8'i ise önermeyi reddetmiştir. Ergenlerden % 10,6'lık bir kısım ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Tablo-11 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Mahkemeye Yansıyan Şiddet Sorunum Nedeni İle Dinsel Anlamda Pişmanlık Hissediyorum" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Mahkemeye yansıyan şiddet sorunum nedeni ile dinsel anlamda pişmanlık hissediyorum	N	%
Fikrim yok	8	7,1
Hiç	16	14,2
Kısmen	8	7,1
Tamamen	81	71,7
Toplam	113	100

Tablo 11 şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "mahkemeye yansıyan şiddet sorunum nedeni ile dinsel anlamda pişmanlık hissediyorum" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 71,7'si tamamen, % 7,1'i kısmen dinsel anlamda pişmanlık hissederken, % 14,2'si böyle bir pişmanlığının olmadığını belirtmiştir. Ergenlerden % 7,1'lik bir kısım ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Dinsel anlamda suç, dinin emir ve yasaklarına uymama sonucu oluşmaktadır, bununla beraber kişiyi günahkârlığa sevk eden davranışlar, seyyieler de suçu niteleyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁷ Aynı zamanda din, (kriminolojik anlamda) suç işlemeyi de günah kabul etmektedir.⁹⁸ Din, insanlara yaptıkları her şeyin bir değerlendirilmesinin yapılacağı inancını telkin etmektedir. Bu suretle din, insana; her çeşit davranışını düşünerek düzenlemesini ve ilkel isteklerine kendini kaptırmamasını sağlayan bir iç disiplin kazandırdığından, çoğunlukla hem suç işlememe, hem de suç niteliğinde bir davranışta bulunduğu pişmanlık duyup kendini toparlama gücünü vermektedir.⁹⁹ Çoğu kişinin tecrübe ettiği evrensel insani bir olay ve psikolo-

97 Talip Atmaca, *İslam'da Suç ve Suç İle Mücadele Yöntemleri*, Dini Araştırmalar Dergisi, 7. 20, 2004, s. 333. Atmaca, bu makalesinde, Cürm, Sü (ve seyyie), İsm, Hatie, Zenb, İsyân, Fahşa, Kebire, Hüb, Hürmet, Münker kelimelerini Kur'an'da geçen ve suçu niteleyen kavramlar olarak belirtmiştir.

98 Pekër, *Suçlularda Dini Davranışlar*, s. 95.

99 Muammer Çevik, *Dindarlık ve Suç İlişkisi Adıyaman Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumları İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 15.

jik bir gerçeklik olan suçluluk duygusuna, din, "günah" kavramı ile yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu yolla, günahkârlık duygusunun, merhametiyle affeden ve bu duyguyu yapıcı bir faaliyetin başlangıcı yapmaya davet eden Allah'a karşı bir minnettarlığa dönüştürülebileceği uzmanlar tarafından belirtilmektedir. Suçluluk duygusu ile beraber gerek vicdanın, gerekse toplum otoritesin etkisi ile kişi, bunalım ve sıkıntı duymakta ve kendisinde, suç ve hatasını itiraf etme ve bunları telafi etme veya çöküntülü bir yalnızlıktan kaçıp kurtulmanın baskısını hissetmektedir. İnançlı kimselerde, bu baskı, "ilahî mahkemenin" varlığına inançtan kaynaklanmaktadır.^{100 101} İnanç, sosyal bir sorun olan suçluluğa da etki etmektedir. Kişi, dinde hatasını telafi etme imkânı elde etmektedir. Ayrıca din, suç davranışı ortaya çıkmadan önce de müeyyideleri ile önleyici bir rol oynayabilmektedir.

Tablo-12 Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerin "Benim Durumumdaki Gençlere Dini Yönlendirme (rehberlik) Veya Manevi Yardım Yapılmasının Faydalı Olacağına İnanıyorum" Önermesine Verdikleri Cevaba Göre Dağılımları

Benim durumumdaki gençlere dini yönlendirme (rehberlik) veya manevi yardım yapılmasının faydalı olacağına inanıyorum	N	%
Fikrim yok	12	10,6
Hiç	8	7,1
Kısmen	14	12,4
Tamamen	79	69,9
Toplam	113	100

Tablo 12 Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin "benim durumumdaki gençlere dini yönlendirme (rehberlik) veya manevi yardım yapılmasının faydalı olacağına inanıyorum" önermesine verdikleri cevaba göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, ergenlerden % 69,9'u tamamen, % 12,4'ü kısmen dini rehberlik ve manevî yardımın faydasına inanmaktadır, % 7,1'i böyle bir yardımın faydasına inanmamaktadır. Ergenlerden % 10,6'lık bir kısım ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Araştırma problemleri çerçevesinde ortaya çıkan tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır;

100 Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 103-105.

101 Certel, a.g.e., s. 90.

- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin çoğunluğu erkektir. (% 93,8)
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler suç yaşı bakımından 13, 14 ve 15 yaşlarında yoğunlaşmaktadır.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin yarıdan fazlası (% 54) örgün eğitimine devam etmektedir. Örgün eğitimini ilköğretim ya da lise düzeyinde yarıda bırakanlar, örneklemin % 18,5'ini oluşturmaktadır. Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler okul hayatlarında başarısızdır ve bu, örneklem grubunun % 83,5'ini ifade etmektedir.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin büyük bir çoğunluğunun anne ve babası hayattadır ve çekirdek ailede yaşamaktadırlar. Ailelerin çoğunluğu üç çocukludur.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler, çoğunlukla eğitim düzeyi düşük ailelerden gelmektedir.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler, çoğunlukla gelir düzeyi düşük ailelerden gelmektedir.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin büyük bir bölümü (% 69,9) şehirde yaşam sürmektedir.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin algılarına göre yarıdan fazlası dindar olmayan ailelerde yetişmiştir. Dindar olmayan babaların oranı annelerinkine göre daha fazladır.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler çoğunluk bakımından sırasıyla basit yaralama, yaralama, tehdit ve hakaret suçlarına yönelmiştir. Bu suçlar, çoğunlukla okulda ya da çarşı, işlek cadde gibi merkezi yerlerde ortaya çıkmıştır.
- Şiddet suçlarına sürüklenen çocukların % 20'ye yakınının iki ya da daha fazla suç dosyası vardır.
- Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler, dini yaşantının boyutları ve dini potansiyeller bakımından değerlendirildiğinde:

İnanç boyutunda; Allah'ın varlığına iman (% 89,4), meleklerin varlığına iman (% 85,8), peygamberlere iman (% 86,7), ahirete iman (% 81,4) ve cennet, cehennemin varlığına iman (% 83,2) boyutlarında yüksek bir potansiyele sahip oldukları bulunmuştur.

Bilgi, duygu ve tecrübe boyutlarında; ergenlerin % 59'u İslam'ın kabul ve başlangıç cümlesi olan şahadet kelimesini bilmektedir ve % 49,6'lık kısmı ise şahadet kelimesinin ne manaya geldiğini bilmemektedir. Kısmen ve tamamen seçenekleri beraber alındığında namaz kılmayı bildiğini söyleyenlerin oranı % 72,6'dır. Namaz ibadetini her zaman yerine getirdiğini belirtenler ise % 7,1'lik bir orana sahiptir. Oruç ibadeti bilgisi bakımından ergenler %

84,1'lik bir potansiyele sahiptir, oruç ibadetini her zaman yerine getirenlerin oranı ise % 20,4'tür. Ergenlerin % 54'lük bir bölümü ise bazen bu ibadeti yerine getirdiklerini söylemiştir. Kur'an okuma bilgisi yönünden ergenler % 50,4'lük bir potansiyele sahiptir. Ergenlerin, (bazen ve her zaman seçenekleri bir arada değerlendirildiğinde) % 81,4'lük oranının duaya yöneldiği, ergenlerin % 75,2'sinin de dua etmekten huzur ve mutluluk duyduğu bulunmuştur. Ergenlerin % 84,1'i dini konulara merak ve ilgi duymaktadır. Ergenlerin % 59,3'lük bir oranla dini kitaplar okuduğu ancak bu davranışı % 7,1'lik bir kısmın sürekli yerine getirdiği bulunmuştur. Ergenlerin % 70,8'i ise dini gün ve gecelerde heyecan duyduğunu ifade etmektedir. Ergenlerin %86,7'lik bir kısmı dini değerlere saygı gösterdiğini ifade etmiştir. Ergenlerin % 83,2'si dini değerlere hakaret edilmesinin kendilerini kızdıracağını belirtmiştir.

- Ergenlerin % 81,4'lük bir bölümü tamamen ya da kısmen dini değerlerin fark ettirilmesi durumunda gençler arasındaki kavgaların azalacağını kabul etmektedir. Dinin ön gördüğü duygular; şefkat, merhamet, acıma gibi duyguların da kavgaları azaltmada etkili olacağı % 79,6'lık bir kısım tarafından kabul edilmektedir. Şiddet suçlarına sürüklenen ergenlerin % 80,6'lık bir bölümü dini ve manevi yönünü geliştirmek istediğini, % 82,3'lük bir kısmı da dinlerini tam olarak öğrenmek istediğini ifade etmiştir. Ergenlerin % 78,8'i dinsel anlamda pişmanlık yaşadığını, % 82,3'ü de şiddet suçuna sürüklenen ergenlere dini rehberlik ve manevi yardım yapılmasının faydasına inandığını açıklamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Şiddet, bireysel ve toplumsal bir fenomendir. Aynı zamanda bir etkileşimin ürünüdür. Şiddetin eyleme dönüşmüş formu; suçu ve suçluluğu, karşılık olarak cezai bir durumu ifade etmektedir. Suç vakalarında şiddet suçları kayda değer bir orana sahiptir. Şiddet suçlarında gençlerin yer alması başlı başına bir sorundur. Suça sürüklenen çocuk kapsamında değerlendirilen ergenlerin şiddet suçları içinde bulunmasının manası ve bunun psiko-sosyal açıdan değerlendirilmesi birden fazla sosyal bilim alanını (multidisipliner) ilgilendirmektedir.

Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler tesadüfen bu tür olayların içinde yer almış olabileceği gibi, onların şiddet ile ilgili yaşadıkları ve mahkemeye kadar yansıyan şiddet eylemleri toplumun sorunlu bir üyesi olabileceklerinin bir belirtisi de olabilmektedir. Özellikle birden fazla suç dosyası olan ergenlerin yüksek riskler taşıdığı, diğerlerine göre daha fazla tedbirsiz bir müdahaleye ve yardıma ihtiyaç duydukları açıktır. Şiddet suçlarına sürüklenen ergenler; çocuk adalet sistemi içerisinde psikolojik, pedagojik ve sosyal açıdan değerlendirilmektedir, onların psiko-sosyal ihtiyaçları gözetilmektedir ve gerekli müdahaleler yapılmaktadır.

Ancak ergenlerin şiddet suçlarına sürüklenmesi, dini ve ahlaki düzlemde de bilimsel açıdan sorgulanmaya muhtaçtır. Bu tezden hareketle yapılan çalışma sonucunda, ergenlerin psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra din psikolojik ve dini ihtiyaçlarının da var olduğu ve bu ihtiyaçlarının gözetilmesi gerektiği, onların bu konuda potansiyeller taşıdığı, şiddet suçluluğunu rehabilite etmede ve önlemede din psikolojisinin verilerinde de istifade edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu nedenlerden dolayı;

- 1- Sorgulama ve kimlik arayışının ortaya çıktığı ergenlik dönemi, dinsel değişim ve dönüşüm için en elverişli dönemlerden biridir. Şiddet konusunda problem yaşayan, dinsel değişime ve dönüşüme elverişli olan ergenlere yapılacak dini yardım ve rehberlik onların ıslahı için önemlidir ve önemsenmesi gereken bir durumdur.
- 2- Çocuk adalet sistemi içerisinde, yargılaması sonucunda tedbirsiz bir müdahalede bulunan/bulunulacak ergenlerin manevi ve dinsel ihtiyaçları da gözetilmelidir. Çocuk adalet sistemi içerisinde çocuklar için ön görülen sağaltımlarda gerektiğinde din hizmetleri ile iştiğal eden meslek mensupları, din psikologları sürece dahil edilmeli ve aktif bir şekilde görev almaları sağlanmalıdır.
- 3- Suça sürüklenen çocukların sağaltımı için dini model denemeleri geliştirilmeli, bu konuda projeler hazırlanmalı ve hayata geçirilmelidir.
- 4- Suça sürüklenen çocuklara dini eğitim ve rehabilite hizmeti sunacak kurumlar, onlara dini rehberlik ve danışmanlık sağlayabilecek özel programlar ve içerikler oluşturulmalıdır.
- 5- Örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetleri içerisinde yer alan meslek mensuplarının çocuk suçluluğu ve suça sürüklenme konusunda farkındalık düzeyleri artırılmalıdır.
- 6- Çocuk suçluluğu ve suça sürüklenme ile ilgili din psikolojisi alanında daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. *Yaşamın Anlam ve Amacı*. K. Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları (2011).
- Adler, A. *Yaşama Sanatı*. K. Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları (2011).
- Akıntürk, T. ve N. Okan. *Hukuka Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları (2002).
- Allport, G. W. *Birey ve Din*. B. Sambur (çev.). Ankara: Elis Yayınları (2004).
- Atmaca, T. *İslam'da Suç ve Suç İle Mücadele Yöntemleri*. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 7. 20, 333-353 (2004).
- Avcı, A. *Eğitimde Şiddet Olgusu; Lise Öğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2010).
- Ayan, S. *Suçlu Kim*. 1. Baskı. Ankara: Ütopya Yayınevi (2011).

- Ayten, A. Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2004).
- Bahadır, A. Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler. H. Hökelekli (Ed.). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 255-306 (2002).
- Celkan, H. Y. (1990). *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*. 1. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Certel, H. *Din Psikolojisi*. 1. Baskı. Ankara: Andaç Yayınları (2003).
- Cirhinlioğlu, F. G. *Din Psikolojisi*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın (2010).
- Çevik, M. Dindarlık ve Suç İlişkisi Adıyaman Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumları İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2010).
- Dönmezer, S. *Kriminolojisi*. 8. Baskı. İstanbul: Beta Basım (1994).
- Dönmezer, S. *Toplum Bilim*. 11 Baskı. İstanbul: Beta Basım. (1994).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim Meali*. 11. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (2006).
- Emmons, R. A. ve R. F. Paloutzian. Din Psikolojisi Dün Bugün ve Yarın. A. Ayten (Ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* içinde. İstanbul: İz Yayıncılık, 13-55 (2012).
- Glock, C. Y. "Dindarlığın Boyutları Üzerine", *Din Sosyolojisi*. Y. Aktay ve M. E. Köktaş (drl.). İstanbul: Vadi Yayınları (1998).
- Hood, R. W., Jr B. Spilka, B. Hunsberger ve R. Gorsuch. Dini Gelişim Kuramları. M.D. Karacaoğlan (çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*. 4. 4, 205-221 (2004). http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1288277986_0404110430.pdf (12 Aralık 2012)
- Holm, N. G. *Din Psikolojisine Giriş*. A. Bahadır (çev.). İstanbul: İnsan Yayınları (2007).
- Hökelekli, H. Gençlik ve Din. H. Hökelekli (Ed.). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 11-29 (2002).
- Hökelekli, H. *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*. 1. Baskı. İstanbul: Dem Yayınları (2009).
- Hökelekli, H. *Din Psikolojisi*. 8. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (2010).
- Hökelekli, H. *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları (2011).
- İmamoğlu, A. *Psikolojik ve Ahlaki Açılardan Çocuk Suçluluğu*. 1. Baskı. İstanbul: Işık Akademi (2012).
- İmamoğlu, A. ve A. Yavuz. Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23. 1, 205-244 (2011).
- Karademir, K. Suçluların Topluma Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (1997).
- Kayıklık, H. *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*. 1. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi (2011).
- Kepeçoğlu, M. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. 11. Baskı. İstanbul: Alkım Yayınevi (1999).
- Klang, B., A. Cronqvist ve H. Björvell. The Use and Efficacy of Coping Strategies and Coping Styles in a Swedish Sample. *Quality of Life Research*. 6. 1, 87-96 (1997). <http://link.springer.com/content/pdf/10.1023%2FA%3A1026425730325> (05 Ocak 2013)

- Koç, B. *Okullarda Şiddet*. 2. Baskı. İstanbul: Eflatun Matbaası (2011).
- Köse, A. ve A. Ayten. *Din Psikolojisi*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları (2012).
- Kula, N. Gençlik Döneminde Kimlik ve Din. H. Hökelekli (Ed.). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 31-70 (2002).
- Kunt, V. Suç ve Çocuk. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2003).
- Kuzgun, Y. *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, 8. Baskı. Ankara: ÖSYM Yayınları (2002).
- Lazarus, R. S. Coping Theory and Research: Past, Present, and Future. *Psychosomatic Medicine*. 55. 3, 234-247 (1993). <http://www.psychosomaticmedicine.org/content/55/3/234.full.pdf+html> (26 Ocak 2013)
- Mehmedoğlu, A. U. *Kişilik ve Din*. 1. Baskı. İstanbul: Dem Yayınları (2004).
- Ok, Ü. İnanç Bakım ve Danışmanlığı Bir Model Geliştirme Denemesi. A. Seyyar (Ed.). *Manevi Sosyal Hizmetler* içinde. İstanbul: Rağbet Yayınları, 100-140 (2008).
- Öget, İ. Z. *Mücrim ve Serseri(Antisosyal) Çocuklar*. 1.Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası (1941).
- Ögel, K. Madde Kullanımı İstismarı. O. Polat(Ed.).*Tüm Boyutları ile Çocuk İstismarı* içinde. Ankara: Seçkin, 305-328 (2007).
- Özdoğan, Ö. İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım Pastoral Psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37. 1, 359-364 (1997). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10061.pdf> (10 Ocak 2013)
- Özdoğan, Ö. İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım Pastoral Psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 47. 2, 127-141. (2006). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/59/563.pdf> (10 Ocak 2013)
- Peker, H. Suçlularda Dini Davranışlar. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, 93-129 (1990).
- Peker, H. *Din Psikolojisi*. 7. Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları (2011).
- Schneider, B., H. Rice ve L. Hoogstra. Importance of Religion in Adolescents' Lives. *Catholic Education, A Journal of Inquiry and Practice*, 7. 3, 366-389 (2004). <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/catholic/article/view/498> (15 Aralık 2012)
- Siyez, D. M. *Ergenlerde Problem Davranışlar*. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi (2009).
- TBMM. Türkiye'de Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilere ve Ceza ve İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklarda Şiddet ve Bunu Etkileyen Etkenlerin Saptanması Araştırma Raporu. Ankara (2007).
- TDK. Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (2012)
- TUİK. www.tuik.gov.tr (Ocak 2012)
- Uluğtekin, S. *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları (2004).
- Uysal, V. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. 1. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (1996).
- Yapıcı, A. *Din ve Ruh Sağlığı Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. 1. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi (2007).
- Yavuz, K. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. 3. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları (2012).
- Yavuzer, H. *Çocuk ve Suç*. 13. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi. (2011).
- Yeşilyaprak, B. *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. 20. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (2012).

- Yılmaz, M. Eğitim Ortamlarında Şiddet ve Düşündürdükleri. *EKEV Akademi Dergisi*. 43, 203-216 (2010).
- Yılmaz, M. Ergenlikte Şiddet Bir Çözüm Yolu Olarak Din Eğitimi. *Din ve Hayat Dergisi*. 15, 80-83 (2012).
- Yörükoğlu, A. *Gençlik Çağı*. 13. Baskı. İstanbul: Özgür Yayınları (2007).
- Yücel, M. T. *Adalet Psikolojisi*. 6. Baskı. Ankara: Başkent Matbaası (2007).
- Yüksel, A. Ş. Dini Gelişim. M. D. Karacoşkun (Ed.). *Din Psikolojisi El Kitabı* içinde. Ankara: Grafiker Yayınları, 111-126 (2012).